

BAJAI HONPOLGÁR

2004. április

XV. évfolyam 4. (162.) szám

Ára: 200 Ft

Költő inkognitóban

Babits Mihály Baján

A budapesti egyetemen 1905 májusában szerzett abszolutórium bírtokában (mind magyarból, mind latinból kitűnő eredménnyel szakvizsgázott) Babits Mihály Baján talált lehetőséget a tanári vizsga előfeltételeként előírt gyakorlat megszerzésére. Szeptember 22-én foglalta el helyettes tanári álláshelyét a ciszterci rend bajai főgimnáziumában. Dr. Werner Adolf igazgató heti tizenhat óra ellátásával bízta meg; a második osztályban magyart és latint, a hatodikban latint kellett tanítania.

Babitsot, különösen az első időben, feszélyezte a környezet, amelybe csöppent. Nem is olyan régen (1901-ig, Pécsen) ciszterci diák volt, furcsa volt megélnie, hogy most kollégája lett a fekete-fehér ruhás papoknak. Az is zavarta, hogy mivel járatlan volt a társas érintkezés illemszabályaiban, hiszen az egyetemi évek alatt csak az efféle kötöttségekkel mit sem törődő korosztályabelikkel volt kapcsolata, nemigen tudta, hogyan is viselkedjen a többségükben nála jóval idősebb tanártársaival szemben. A kellemetlenül megélt félzszegeg ellen olykor akaratlanul is modortalansággal védekezett.

A szerzetes tanárok, akik vele ellentétben magabiztos, a városi közéletben is, az úri társaságban is otthonosan mozgó emberek voltak, jóindulati kiváncsisággal fogadták körükbe a huszonkét éves fiút. Nemcsak az iskolában beszélgettek, barátokk váltak vele, gyakran látták vendégül a rendházban is. Hamar felfigyeltek intelligenciájára, rendkívül alapos tudására, ezért a sürűn ismétlődő névnapok ebédeken, vacsorákon előző derűvel vetették tudomásul asztal melletti ügyetlenkedéseit és gát-

Borbás Tibor Babits-domborműve a III. Béla Gimnáziumban (Fotó: Ottmár Attila)

lásossága kompenzációjaként kikiseredett modorbeli botlásait. Elfogadták vitapartnerül, és jó szízzel ajánlottak neki olvasnivalókat. Az ő biztatására tanulmányozta Pascal és Szent Ágoston műveit, és még talán Petronius Arbiter Satyriconja is az ő közvetítésükkel került a kezébe.

A fiatal helyettes tanár nem sok örömet lelt a tanításban. Az egyéniségéből adódó merevség miatt, vagy talán csak a megfelelő módszertani felkészültség híján, képtelen volt az elméleti ismereteket a gyerekek számára érthető formában előadni. A kudarc idegessé és morogóvá tette. Erről

tanácsoknak egyik tanártársának és néhány diákjának fél évszázaddal későbbi visszaemlékezései, amelyekkel Beňa György és Láng József jegyezték le (Irodalomtörténeti Közlemények, 1956 és 1960).

Az egykori kolléga, Palotai Irén János így emlékezett: „Nem tudom leereszkedni a gyermek lélekehez, s egyáltalán nem tudott fegyelmet tartani... Őrái alatt rendetlenkedő, lármázó tanítványait hangos szavával igyekezett tülcicálni... A fegyelem hiányának tulajdonítható, hogy kevés eredményt tudott felmutatni.” Mivel igazi kapcsolata nem volt velük, az egykori diákok emlékezetében elsősorban külön tulajdonságok maradtak meg: „sovány termete, fekete haja, sapúd arca”, a „szájjára lógó bajusz”, a rosszul szabott ruha. Ezen kívül csak ridegségét, túlzott szigorúságát, és azt emlegették, hogy magyarkazátit nem tudták megérteni.

Bajai tartózkodása idején Babits Sziper Mihály nyugalmazott huszár ezredes házban lakott albérlőként. (A helyet ma emléktábla jelöli.) A jóvialis házigazda és felesége, a mindig vidám, társaságkedvelő Ilka néni családias otthont igyekezett nyújtani a fiatal tanárnak, akinek szülei-vel régi ismeretségben voltak. Sziperek házban mindnapos volt a vendégeskedés. Délutánonként rendre odagyűltek a jó barátok egy kis beszélgetésre, kártyára. Hölgyek és urak: a polgármesterné, a doktorok, a nyomdaiulanos felesége, velük vagy külön a férjek, családtagok és mások, fiatalok, idősebbek, köztük mindig egy-két ciszterci tanár is. Az ifjú albérlő, ha nem is gyakran, be-beült a társaságba, de leginkább csak csendes szemlélnék. Olykor-olykor, ha nem voltak eleget a játékokhoz, a hölgyek a kártyaasztalhoz is odakényszerítették, ilyenkor is személynél házbán lakó, szinte családtagnak számító Wzente Irén kibicélt neki. Az okos postáskisasszonnyal máskor is gyakran volt együtt, szívesen beszélgetett vele, a pletykáru éhes idősebb asszonyok siettek is volna észbeboronálni őket, de a fiatal ember fantáziáját nem a nála jó hat évvel idősebb majdnem vénlány, hanem a nyomdaiulanos-könyvárus kisebbik lánya, a pajkos mosolyú, alig tizenégy éves Kollár Gizike mozgatta meg. A szintén gyakran ott vendégeskedő kislányon rajta-rajtafelejtette a szemét.

Bajai ismerősei igazából nem sokat tudtak meg Babits Mihályról és az általa kilenc hónap alatt, amit körülötte töltött. Kialakult ugyan róla egy képük, de azon a lényegből vajmi kevés látszott. Kollégái

például leginkább sutra mozgású tudóspalántának látták, Irén bár szeretetreméltó, de modortalan fiatalembernek. Ilka néni gyámoltására szoruló, félszeg kislánknak.

Nem csoda, hogy ilyen egyfajta képek. Igazi életét ugyanis Babits nem előtűnik, hanem szobája magányába zárkozva élte, könyveibe, gondolataiba és írásaiba temetkezve.

Sokat olvasott. Magyar vagy magyarra fordított könyveken kívül latin, francia és német műveket. Barátainak írt leveleiből tudjuk, hogy Baján is tanulmányozta, sőt fordította korábbi kedvencét, Nietzsche-t, s többek közt írt olvasta Gobineau Renaissance-át, Méreskovszkij Leonardo da Vinci-jét, Thackeray Pendennisét, és itt került kezébe Anatole France akkor legújabb, 1905-ben megjelent regénye, a Sur la pierre blanche (A fehér kővén). A költők közül a Kezdetektől kölcshözött Goethe-n kívül Jean Richepin La Mer (A tenger) című kétértelmű forgatta, és mindnapos olvasmányos volt Baudelaire. Az utóbbi kettőt fordított is. Richepintől a *Dal a földről* című verset (talán két másikat is) és Baudelaire-től több mint tízet. Közben pedig írta saját verseit, nem is keveset.

Hiába foglalkoztatta szellemét értelemesen, hiába élte át az alkotás örömeit, nyomozható teherként viselte az elszigeteltség érzését. Kesztyűs lányi Dezsőnek, a kedves egyetemre ismerősnek október 31-én ezt írta: „Nem mondhatom, hogy környezetemben nincsenek intelligens emberek, azt sem, hogy abszolúte unatkoznék. De mégis roppant hiányokat érzek.” Nélkülözni volt képtelen az egyetlen évek alatt megszokott pezsgést, a rokon lelkekkel való mindnapos érintkezést, Négycsary László professzor Magyar stílusgyakorlatok elnevezésű szemináriumát, amelyet az irodalmi életet meghódítani vágyó ifjú titánok éppen az előző években alakítottak át forró hangulatú fórumná, amelyen megmutatkozhattak, és izzó vitákban bírálhatták meg egymás próbálkozásait.

Az elszigeteltség nemcsak nyomoztatott, el is bizonytalanította Babitsot. Idezett leveleiben írta ezt is: „Belőlem vagy véletlenül lesz valami, vagy sohasem lesz semmi.” Egy későbbi, februári leveleiben ez olvasható: „En egyedül csak kód vagyok és felbő.”

Azt, hogy verseket ír, senki nem tudta róla Baján. Pedig szellemének legfőbb tevékenységi területe jó ideje éppen ez volt. Hozzatehetjük: 1903 után írt verseinek többsége már érett költemény mutatja. Bizonyítással hádd említem meg, hogy az

1906 júliusa előtt írt költeményei közül később összesen ötven jelent meg nyomtatásban, közülük huszonöt kötetben is! A bajai kilenc hónap alatt írt huszonhárom verséből is mindössze hat maradt kéziratban (közülük egy latin nyelvű), és tízet kötetbe is beválogattak.

Babits költészetét már ezekben az években is jellegzetesen új, egyéni utakon járt: a magyar líra 20. századi megújulásának egyik változatát készítette elő. Nemcsak a szafarfordulón még uralkodó népieskedéssel és szónoki hazafiaskodással szakított tudatosan, hanem a vallomások líra romantikus hagyományával is. Objektív költéségre törekedett. Horváth János találon írta első kétértelmű elemzése: „Nem önmagát akarja kifejezni, hanem a tárgyi világot akarja mint kifejezést.”

Baudelaire nyomán nagyívűre képeket fest, amelyeknek aprólékos, plasztikus leírásában végül önmagunkra, emberi sorsunkra döbbennék. Drámai monológokban idézi fel élethelyzeteket, távoli korokat, világszemléletet. Tájverseinek objektív képeibe díszkörtön fogja be a szubjektívítást. Hadd érzékeltessék ezeket az új-szerű verstípusokat néhány, a bajai időszakra szülteztet verssel:

A Régi szálloda címűben egy Baján hallott, itteni vendégfogadóhoz kapcsolódó merendonda beszámoló kiindulással, de a történetet Budára teszi át, hogy illeszkedjék a nagyvárosi sorozathoz. Valamikor régen a vendéglős kirabolta, meggyilkolta pénzes vendégét, és hulláját az egyik szoba faburkolata mögé rejtette. Ma már az unoka, gazdag polgár vezeti a szállodát, „és a sötét faburkolat alatt nesz nélkül bomlik a hulla”. Jönnék az új vendégek: a diák a grizzettel, családijával a vidéki polgár, a kereskedelmi utazó, a gabonáját áruoló gazda, „s nem sejtnek tragédiát”, nem érzik a halál közelségét. Pedig életük hiába „ma még a gyönyör”, a vég elkerülhetetlen: „holnapra vér más szeparé, hol majd hétre kőburkolat alatt nesz nélkül bomlik a hulla”. A vers ezzel a befejezéssel egyfajta ironiával színeztet haláltáncra lényegül át.

A halál automobilon egy idegbeteg vénlány éjszakai hallucinálását idézi fel zalkalot, groteszk monológ formájában. Prémis bundában, gépkocsin érkezik a kaszás, hogy elvigye a háziúr halódó, „sokat élt” fiát, s a komikus vénlány, „ki nem élt sohasem”, egy párjára tőrd madár borszatogató erotikus képét vizionálva orgazmusig jut. Ennek monológbeli jelzése igazi költői lelemény: „éles gyö... éles gyönyör!”

A *Golgotai csárda* a szakralisták ütközteti az alantással. Egy otromba római katona szemszövegéből és szavaival adja elő Jézus keresztaláának drámáját.

A *Szülőhőgy télen* című szonett szakzárú tájat fest (valószínűleg az otthon töltött karácsonyi szünében írta). A női akt belevetítése a képbe a megtermékenyülés lehetőségének képzetét kelti, s ezzel a természet és a tájat szemlélő ember megújulást váró sóvárgását érzékelteti.

Babits már ebben a korszakában is bátran kísérletezik formával, ritmussal, nyelvvél. Antik versformákba modern tartalmat tölt, meghökkenő szójátékokat kreál („akín a kín nyomot nyomot”), az éppen szükséges langulat vagy az ironia érzékeltetése érdekében különös szavakat talál ki („bebarátságosít”, „megmodernigényesült”). Minden próbálkozásával, még játékaival is egy a célja: új magyar költészetet akar teremteni.

Híába volt a költő anyire magabiztos alkotás közben, az elkészült műveket nem mutatta meg senkinek. Csak Kosztolányi meg-megismételt unszolására szúrta rá magát végül, hogy régebbi és újabb verseiből egy kis válogatást elküldjön neki Szabadkára. A nála másfél évvel fiatalabb, dinamikus természetű és gyakorlatias jó barát nem érte be azzal, hogy következő levélében újjongva üdvözölte az „ifjúságtól és erőtlő duzzadó írókat”, azonnal szerveznie kezdte publikálásukat is. Kapcsolatait kihasználva a szabadkai Bácskai Hírlapban 1906. március 4-én és 29-én megjelentetett egy-egy Babits-verset, és Juhász Gyula közreműködését is igéybe véve a Szegegd és Vidéke című újság április 21-i számában kiadta a félnék bajai tanárnak egy Nietzsche-fordítását. Ekkor írta neki: „Szabadkán is több imádója van. Bámujáék a nyelvét, eredetiségét és káromkodva szidják, miért nem lép már elő. Úgy látszik, nekink kell kezünkbe venni az ügyet, s önt valódsággal hajánál fogva kell kibélni az irodalmi vásár szemetes piacára.” (Jó tudni, kettenjők és néhány más társuk viszonyában az ekkori önézés nem távolsgartartást jelentett, hanem – mint később Babits utalt rá – a parlágias uram-bátyám világ pertujától való, kissé affektált elhatárolódást.)

Kosztolányi folytatta akcióját. Mivel májustól a Budapesti Napló munkatársaként dolgozott, hamarosan ott is helyet talált egy Babits-versnek. A *Spinosa-szobor előtt* a lap június 22-i számában jelent meg.

A hó barát segítségével a szemérmes költő lassan-lassan feladta inkognitóját.

Két hónappal azután, hogy gyakorlóéve végeztével távozott Bajáról, 1906. augusztus 30-án a Magyar Szemlében (még mindig Kosztolányi agitálása nyomán) egyszerre öt verse került a közönség elé, köztük három bajai. 1908-ban pedig a Nyugat indulásával és A Holnap antológiájának megjelenésével végül megtörtént az új költőnemenzdek, benne Babits Mihály hangos és dadalmas képzetelése: a magyar líra 20. század eleji korszakváltása.

***

Babits csak két olyan verset írt Baján, amelyben áttételek nélkül szól itteni élmenyről, érzésről. A *Nevezzetek!* című egy, minden bizonnyal Irénnel és Gizikével megélt együttlét, közös játék pillanatait idézi („Jám, gyermek lettem újra”), s nekik szól a vers végi felszólítás: „Ti szép leányok, két leányok, nevezzetek.” A másik, a *Sztrófák Gizikéről* a kislány „szellemének”, „kellemének” litánias hangszereplésű dicsérete. Mivel a személyesség ilyen közvetlen kifejezése, különösen első költői korszakában, ellentétes volt poétikai elveivel, ezeket a verseket sosem adta ki, kéziratban maradtak fenn. Ugyanúgy az *Abból a kikötőből* kezdetű, amely egy negyedszázaddal későbbi, Baján tett látogatása élményéből született, és amely visszaidézi ifjúkorának helyszíneit, hangulatát is: a fehér oszlopos tornácot, a kövér, nevető házat és lakóit, az aranyos Ilka néni, Miska bácsit és a lánykacagásokat.

Ha költészetében kevés nyoma van is a Baján töltött rövid időnek, prózai életmű-

vében, amely bővelkedik önéletrajzi vonatkozásokban, számos itteni emlék bukkan fel. Nyilvánvalóan látszik például, hogy *Tímár Virgíl fia* című regényében a ciszterci rendház életének, lakóinak leírásában elsősorban a Baján tapasztaltak vezették: A könyv megjelenésekor (1922) a mű egy-két alakjában a bajai olvasók által is jól ismert gimnáziumi tanároportrajt jöttek felidézni, és a cinszerreplőt is sokan az érzékeny lelkű, nagy tudású dr. Dombi Márkkal azonosították.

A leginkább felismerhető és legérzleletebben a *Hatholdas rózsakert* című novellában tűnik fel a bajai millő: a ház, amely „csak úgy bugyborékol a vigaságtól”, a főszereplő Franci gyönyörű szobája („valóságos tancerterem”), a még esős időben is mosolygó veranda és a hatalmas rózsakert. Franci, a félszeg lakó maga Babits, akinek „mindig lámpálva volt, hogy figyeljen lesz az idegennek szemben, vagy nem ismeri meg az ismerőst”. Szinte változatlanul (még a nevük is ugyanaz) lépnek elő a múltból a hajdan ismerősök: a házigazdák és a vendéglányok. Az író felidézi egykori szerelmes vonzódását Gizi iránt, „akire a szeme akkor is rátévedt, mikor Irén beszédét figyelte”. Franci önközdása Ilka néni Irénnel kapcsolatos házasságszerző próbálkozásaitól az a pont, ahol a hiteles emlékezés helyébe a fikció lép, ahol a történet, amint alcímében is szerepel, harsány „vidéki komédiává” dagad.

Bálint László

Babits Mihály

ANYÁM NEVÉRE

*Hajnalka volt az édesanyám,
hajnalra születtem én.
S lelkemben már ily fiatalon
nincs hajnal, semmi remény,
nincs hajnal, semmi vídamság,
nincs hajnal, nincsen öröm.
Hajnalka volt az édesanyám
s csak alkony az örököm.*

*Hajnalka volt az édesanyám:
Kedélybeteg, árva nő ma;
Mióta meghalt édesapám,
háznak oly szomorú, néma:
Mióta meghalt édesapám
háznak oly hallgatag, árva:
Gyermekkoromba – szegény fiú:
e házba valék bezárva.*

*Novemberben születtem én,
Hajnalka volt az anyám,
Ah, anyai gondja volt, szegény,
hogy gondolt volna reám?
Hogy gondolt volna fiúra,
ki titkon bíra hajolt?
(Hajnalka volt az anyja, de ő
November gyermeke volt.)*

*Szomorú, ha meghalok, ez jön:
„Itt nyugszik az, ki nem élt:
Nem nyúlt az előberakotthoz,
jöhettek remélt.
Világa nem a nap vála,
csak a kölcsönfényű hold:
Hajnalka volt az anyja - de ő
e hajnal alkonya volt.*

1906-ban készült fénykép

GOLGOTAI CSÁRDA

Egy ismert passió-ének dallamára

*„Hej, katonák, van-e bor
a küherculesét!
S kocka? Lőgjön aki lóg!
Hozom a kőntösöt.
Kis nurit ma! Illik az
vidám örökösnek:
Gaszálja már nem iszik
ugysem a kőntösnek.*

*Megkukult a feszület
három óra tájban.
Akkor elfogyott a szusz
a zsidókirályban.*

*Ha! nagy a zsidókirály,
magas a kormánya:
lába alatt jár a szél,
feje fölött kánya.*

*Ej, de fene csaj! tő!
Mí a fránya hozta?
Lét a szél mint egy bolond
kint az utcáhozszába.
Zörg az ablak; fityül a
hej fityül a kályha;
most igazán jó meleg
jó meleg a csárda.*

*Ott fűn a kereszt alatt
bőg egyméhány dajna:
názarati ember volt,
ácsmester az apja.
Lőgjön aki... vessd ki már!
Nyolc! A kőntöst tartom –
Csárdáné, te szebb vagy mint
minden zsidóasszony!”*

SZÖLLŐHEGY TÉLEN

*Az egész szőlőhegyet látni most,
a hegy husót most látni mestelen,
mint újult hölgy, mutatja fesztelen
telt formáját, a gömbölyűt, csinos.*

*A barna föld emelőjét látni most,
emiőt száraáva, üdömböt nesztelen,
hol az áttetsző gyöngygeréz terem,
melyből szűrők a mézirá pirost.*

*Karók serege bis-meredten áll,
arannyal árnyal a ferde sugár,
a puzta hanton egy lélek se jár.*

*December, január és február –
mikor jön már a tavasz és a nyár?
a fosztott tőke álmodozva vár.*

1905-1906 telén

NÉVJEGYEMRE

*A név, mely áll e kis papíron,
kímondvá: szó, mely száll jóva.
Lehellet és türes jel annak,
ki nem hallotta még soha!*

*S e rövid név, értelme tárva,
tudjátok mégis, mit jelent?
Egész világot, önkörében
mely zártan, szuverén kereng.*

*S nem kisebb, mint a ti világotk,
mely földből s csillagokból áll:
két vége van minden világnak
a születés meg a halál.*

*Nem kisebb, semmi, sőt az ég s föld
között valókkal még nagyobb;
s mindenképp más a tieteknél:
én nektek idegen vagyok.*

*S világom tág, de idegennek
belé a bementet tilos:
faj, mért egy örök idegennek
jelzé nevét e papíros?*

„Az élet nem az, amit élünk, hanem amire emlékszünk és elmeséljük.”
(Gabriel Garcia Marquez)

Hófehérke

Akkor még csak ezüstcsíkos jelzése volt a Bocskai-sapkámnak, de nem emlékszem pontosan, hogy hányadikos voltam a III. Béla Cisztercita Gimnáziumban. Biztosan nem elsős, sőt, valószínűleg már az aranyzinóros korszak határán bicegtem. Ezekben az időkben valami csodálatos szellemiség fűtött át sokunkat.

Kicsiny városunk polgárságának sokasága elkezdte önálló kulturális büszkeségének ápolását. Kinek tudhatjuk be az érdemet? Gondos Laci bácsinak, félreértett, zenét szerető és tudó bajai filozófusunknak? Vagy a háborús konjunktúra pitymálló gazdagságának? Én meg nem mondom. Egy biztos, nem volt illő bajai gimnazistának kulturális ambíciók nélkül mutatkozni. Mi, botfüllék is, beszélgetéseink közben tele voltunk zenei terminussokkal. Ádtk a bankot: szegény volt nem zeneszeretőnek lenni.

Összejöveleinket lemezeket hallgatuk a klasszikus muzsikát, sőt volt, aki partitúrán követte a zenét – ha tudta, ha nem, de mutatta.

Nekünk, úgynevezett más vallásúaknak Schwarz Zoli adott instrukciókat, és kórust is szervezett, hogy mi is részt vehessünk ebben a kulturális reneszánszban. Valahogy spontánul alakult ki Baja városában ez a nagyon pozitív szellem, talán a kezdődő világégés ellemiólúsaként, hogy a gondviselés felkészítse az ifjúságot az elkövetkező hazatérő idők elviselésére.

Az esztendő, amire célzok, Walt Disney *Hófehérke és a hét törpe* című filmje bajai bemutatásának ideje volt. Ez volt a történelme első rajzolt, színes hosszú filmje. Mindenki odavolt tőle. A zenéje is

csodálatosan kedves volt. Az emberek fűtyülték, énekeltek a törpek Hej-hó dalát, utánozták – ma is kedves – egyéniségeiket. Különösen egy dal hallatszott számtalan ajkon a vasárnapi korzószi idején. Abból a jelenetből, ahol Hófehérke énekel le a kút mélyébe: Tra-lilli, tra-lilli és rá a visszhang: TRA-LILLI, TRA-LILLI. És Tra-n-lilli-la – TRARA-LILLI LA stb. stb.

Nos, ezek után el kell mondanom, mi értelme volt ennek a hosszú bevezetőnek.

Fölöttem járt – nem tudom már, hány évvel – Lukin Laci. Amnyival legalább, hogy az ember felénezt rá, ő meg biztosan még pisinnek tartott. Már csak azért is megérdemelte, hogy mindannyian felnézünk rá, mert ő igazán tudott muzsikálni, nem csak nagyképzűsködni róla. Mэгhözött úgy tudott, hogy szabad volt neki a plébániatemplom orgonáján játszani, sőt gyakorlati, ha nem zavarta a szertartásokat. Mi több, játszott miséken is, szóval majdnem kész kántorként működhetett. Így Lukin Lacinak nem csak bejárása, de kulcsa is volt a plébánia orgonájához.

Történt, hogy egy szép nap délutánján egypár haverral az Uránia mozi előtt lórárlva meghallottuk a bővös hangokat. Valaki a pedálokat taposta a templom orgonáján, mert ugyancsak mély basszus idézte a „TRARA-LILLI-LÁ”-t. Ennyi idő után már nem tudom, ugyan ki fűjtatta a levegőt az orgona sípjaiába. Vagy talán már villanymotor is volt hozzá? Amnyit biztos, hogy a hang csak Lukin Laci talpaiból fakadhatott.

Ilyen zene mellett nem lehetett csak fölényesen tovább menni. Beosontunk, megálltunk a kórus alatt. A muzsika ott született a fejünk felett: akadozott, újból próbálva a témát, különböző modulációkban, hol hangosabban, hol csendesebben, majd más és más kísérlettel próbálkozva. A téma és visszhangja szinte kánónként, talán inkább mint fuga csiklandozta meg az ember dobhártyáját. Aztán valamilyen vadászkiáltásra hozza a „tra-lilli”-t, nem szép, abba is marad, majd mintha bárfa adná a kislánynak való témát, és valamilyen bűgő visszhang választolva. Egy szó, mint száz, nagy élmény volt: hallgatóként részt venni a muzsika születésének ezen a munkás csodáján, amíg csak, váratlanul, meg nem jelent az apát úr.

Az apát úr, Gonczlik apát úr volt a plébániatemplom ura. Közlelebbről megmondani nem tudom, hogyan lett apát úrrá, mert én más vallású voltam. Szóbeszédből tudom csak, hogy a hívők közül sokan nem szerették, nagyképzűnek tartották, meg sokféle pletyka is támadta. Amnyit tudok, hogy nagy hasa hirtelen tűnt fel orrom előtt. Könnyű volt meglátni a templom félbomlásában is. Píros cinguluma, mint a boroshordó középső abroncra, élénk foltal gazdagította az oszlopok által korlátozott láthatárunkat. Megszéppentünk.

Már hogyan is ne széppentett volna meg. A templom főnöke Isten házában talál minket egy megszenteltelenítő, világi koncert hallgatása közben. Csak ki ne csapjanak ezek után a gimnáziumból!

Az apát úr hivatalos nyájassággal nézett végig rajtunk, majd kővér kezecskéit hasán összefogva, áhítatosan hallgatta, ahogy Laci püföli, rúgja, gyöttri a maga által meglelt, mondatám, szerelmes érzelmeket az orgonából. Lassan persze mindennek vége lesz. Ennek az élménydús alakításnak is. Mi lent a kővéken legzsvisebben tapsoltunk volna. Hófehérke témája többszörösen kidolgozva és születésekor úgy lágyította meg a hallgató szívet, mint a bába érzelmeit a sikeres szülész.

Az utolsó akkordok elhangzása után a csend fagya merevített meg mindent. Minket is össze lehetett volna tévesztetni a szentek szobraival. Csak Lukin Laci mozgása, fent a karzaton, törte meg a csendet, és azt a zörejt visszhangozta a templom.

Egy végtelenség tetsző halotti csend után az apát szentori hangja törte meg a csendet:

– Laci fiam, mit gyakorolsz mostanában? Halljam csak!

– Oh, apát úr, nem tudtam, hogy itt tesszük lenni. Ez egy újonnan talált kéziratnyögte Lukin – állítólag John Sebastian Bach kezéből. Úgy néz ki, hogy egy kantáta és fuga. Ezzel viaskodom.

– Hát csak viaskodj, Laci fiam. Megérdemlél ilyen gyönyörűséget bizony csak Bach mester tudhatott létrehozni.

*Hegedűs Viktor
(Koppenhága)*

100 éve született Fenyő A. Endre festő- és grafikusművész, műkritikus

Baján született 1904. február 25-én. Néhai atyjának, Fenyő Árminnak utónevét kapta, aki Erdélyben, a Sebes-Kőrös völgyében, a Nagyvárdtól keleti irányban fekvő Mezőtelegd helységben született, és az 1900-as években a Bajai M. Kir. Posta-, Távírdá- és Távbeszélő Hivatal tisztviselője, posta-, és távírdá főtitkár volt, s aki még fiának világrajzot előt, 1903. október 14-én, alig 32 éves korában elhunyt. Huszonnyolc évesen özvegyen maradt édesanyja – leánykori nevén Fucks Sára – nagyvárdi születésű volt.

Fenyő Andor Endre életfolyamatáról adatokat nemigen lehetett gyűjteni, tevékenységéről többet. Anyjával minden bizonytalanságot hamarosan elköltöztek Bajáról, Árpád utca 38. szám alatti lakásukból, és a figyelmük megváltoztatva utónevét. Középiskoláit a fővárosban végezte, majd a budapesti iparművészeti iskolán tanult. Azután 1923-29 között a felsőfokú művészkepző intézetben, a Képzőművészeti Főiskolán, ahol előbb Glatz Oszkárnak, majd Vaszary Jánosnak volt tanítványa. Mesterei közül főleg az utóbbi, az invenciózus és modern irányzatok propagálója, Vaszary volt rá nagyobb hatással, aki a haladó szellemű KUT (Képzőművészek Új Társasága) egyik alapítója és vezető mestere, valamint az UMB (Új Művészek Egyesülete) egyik alapítója, az avantgard törekvések támogatója volt. Fenyő felvettette magát a KUT-ba, melynek tagjai közé tartozott többek között a bajai születésű Major Máté is. Az 1923-ban alapított fiatal művészek csoportjának, az UMB-nak is tagja lett.

Fenyő 1933-ban egyik alapítója és vezéregyénisége volt a Szociáldemokrata Párt keretén belül működő Szocialista Képzőművészek Csoportjának, melynek egyes tagjai részt vettek illegális partimunkákban is. Az ezen csoport köré csatlakozó művészek azon tagjai közé tartozott, akik meglehetősen konzervatív felfogást vallottak, elméletben és a gyakorlatban a realista, naturalista felfogást képviselték, úgygondn ragaszkodtak a munkásság elmaradott izlésvilágához.

Egy kiállítási kísérőjeként külföldre utazott, de az osztrák Anschluss hatására nem jött vissza. Finnországban, majd Svédországban élt 1938-tól 1947-ig. A szovjet- finn háború idején Helsinkiben

Fenyő A. Endre: Wöhner gár

néhányszor átélte a finn főváros bombázását. Finnországból Svédországba, Stockholmba ment, ahol előbb egy kis szállodában lakott. Külföldi tartózkodása nagyfokú szikkoldással kezdődött, és széles körben megnyilvánuló népszerűséggel végződött. 1940-ben lefektette V. Gusztáv Adolf svéd királyt és a svéd trónörökösét is.

Miután 1947-ben hazatért, a Szabad Nép című napilap műkritikusaként tevékenykedett, és 1950-től kezdve hosszú évekig a Dési Huber István Képzőművészeti Körnek tanára, majd igazgatója. Mintegy tíz évig festő szaklektora volt a művészek alkotó munkájának elősegítése érdekében 1952-ben létesített Művészeti Alapnak. Az 1950-es évektől kezdve Szentendrén élt, majd az 1960-as évektől

Balatonszepeszen és Balatonudvariban tölti az év jelentős részét. Végül Balatonudvariban letelepedett, ahol műtermet is létesített. Beteg lett, szemét operálni kellett, majd feleségének elvesztése is megrendítette. Levett lelkiállapota jutott, alig mozdult ki otthonából, élete az orvosok kezébe került. Budapesten hunyt el 1971. szeptember 14-én.

Alapító tagja volt a Magyar Népköz-társaság Művészeti Alapjának és a Magyar Képzőművészek Szövetségének. Mindkét testület saját halottjának tekintette az 1958-ban Munkácsy-díjjal elismert és érdemeiért adományozott más ki-tüntetéseket is birtokló művész és temetéséről is gondoskodtak.

Pasztelezéssel készített kezdeti munkáin, lírai esztétizálással festett képein

érezhető Vaszary mester hatása, akitől megtanulta a színekben való gondolkodást, és ifjan megismerkedhetett az élményeket és érzéseket a legszabadabban kifejező, a formái szabályokat elvető expresszionizmussal. A főiskolai szünetekben Nagymaroson alkotott tájképeinél új képépítési kísérletei is nyilvánvalóvá váltak. Alkotásából a főiskolán 1924-ben rendezett kiállításra tetszést aratott.

A szocialista művészcsoporthoz való részvétele idején találkozott a munkástémákkal és a puritán alkotói formavilággal. Kideríthető, hogy a társaságon belül annak a szárnynak tagjaihoz tartozott, akik meglehetősen konzervatív nézőpontot vallottak. Elméletben és a gyakorlatban a realista, naturalista jellegű felfogást képviselték, ragaszkodtak a munkásság elmaradott művészi ízléséhez. A harmincas években mindinkább megmutakozott önálló kifejezőmódja és elevenben vágó mondanivalója.

Gyárbrázolási sorozataihoz, sokalakos utcajeleneteihez, tünnetési témáihoz csatlakoztak nagyszabású, súlyos mondanivalójú szénarajzai. Megfestette az

ülő, álló gondolkodó munkások alakjait. Másokkal együtt fotómontázsok, sajtó-fejlecok és röpcédulák készítésében is részt vett. Szaggatott ecsetkezelésű, konstruktív szerkezetű, ugyanazon szín árnyalatait alkalmazó, politikai mondanivalójú kompozíciókat festett.

A külföldön, a hontalanság éveiben nem folytatta itthon kialakított előadómódját. A hosszú telek országában alkalos és tájképeinél tömör szerkesztésre és közérthetőségre törekedett.

Szűkebb környezetéről, feleségéről alkotott képei a befelé fordulást is jelzik. Paszelli és olajfestményeit erősebb színkontraszt, részletekben bővelkedő, nyugtalan ecsetkezelés jellemzi. Egy 1946-ban Stockholmban látott Van Gogh kiállítás az expresszionizmushoz kötődő régi vonzalmát újította fel. Finnországban és Svédországban több egyéni kiállításra volt, a stockholmi áútító sikert aratott. A fasizmus súlyos éveit messze észkon élte át, de ez nem jelentette azt, hogy elszakadt volna hazájától, az itthoni gondoktól. Például 1938 őszén Finnországban, Viipuriban, majd Helsinkiben szervezett

két kiállítást az Újrealista Csoport néven fellépő magyar művészek számára. Egy kritikus írta róla: „A válságtól tépett magyar élet szülte súlyos festői realizmus szemüvegén át nézte a békében és jólétben úszó, kiegyensúlyozott svéd valóságot és éppen ezáltal vált művészeete egyénibbé, tiszteribbé és európaibbá...”

Hazatérte után megszaporodott, expresszív stílusú, tüzezebb színű balatoni képeivel mindig tudott újat mondani. Pogány Ö. Gábor írta róla: „Mint stílus-teremtő egyéniség, biztos ítéletű mester egyfajta gyönyörködötő festészetet művel, és élvezettel felejtkezik bele a Balaton és környékén észlelhető színjátékba, fényződnöbe, mind értőben közvetíti a magyar tenger légkörében fáltató káprázatot.” Értékes portrékat is festett. Tibély Gábor azt írta róla, hogy „a villosmástevő művészek fajtájából való, azok között kell számon tartanunk, akiket a képzőművészet lírikusainak neveznek. (...) Furcsán hangzik talán Fenyő A. Emdrével kapcsolatban főként poétikus megnyilatkozásokról, atmoszféricus benyomásokról, spontán vallomásokról beszél-

Svéd falu napkoronggal (1943)

ni, mert műveinek elemzői, pályájának felvázolóit nem győzték hangsúlyozni szerkezeteinek szilárdságát, festői nyelvezetének racionális rendjét, stílizálásba hajló tudatosságát. Ha mindehhez még aztán hozzávesszük, hogy a műtörténet tudomány a Szocialista Képzőművészek Csoportjának egyik alapító tagjaként tartja számon őt, akkor életművében a gondolati elemnek, az intellektuális körültekintésnek, az okos mérlegelésnek kellene hangsúlyozott szerepet kapnia. Persze, mindez nem hiányzik munkásságából, sőt leszögezhető, hogy működésének olyik szakaszában a tudati tényezők hangsúlyozottan érvényesültek. Am eszmei indíttatás képeiben – kompozíciós műgondja mellett, világnézeti töprengései közepette, a történelmi megpróbáltatások leragadása idején is – érzelmi töltések voltak megnyilatkozásai, egy érzékeny lélek megrendültségét, szép reményeit közvetítette minden művészi gesztus.

Elkötelezett művész volt, ezt a meggyőződését fejezte ki képzőművészeti kritikáiban is. Műtéli érdemeivel sohasem hivalkodott, maradandó eredményeivel és tanulságos kudarcainál elnyerte az utókor becsülését. Pályakezde őta számtalan egyéni és csoportos

Fényes a Balatonon

kiállításon vett részt hazánkban és külföldön. Hazatérte után első bemutatkozását a Fényes Adolf Tereben rendezték meg. A legjelentősebb az 1964-ben az Ernst Múzeumban rendezett retrospektív kiállítás volt, ahol az életműnek számtal mintegy 150 festmény és 50 rajz vett

végig a nézőt a festő útjain. 1969-ben pedig legújabb alkotásait mutatta be.

Műveit a bajai Türr István Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria, a pécsi Janus Pannonius Múzeum Modern Magyar Képtára, és Stockholmban a Svéd Nemzeti Múzeum őrzik.

A montevidói ütközet

Februárban a magyar televízió műsorok több ízben foglalkoztak az Admiral Graf Spee kiemelésével. A nyugati adók híryanagyából átvett képsorok az óriás daru kudarcba fulladt erőfeszítésén és sikerén kívül a hajó utolsó harcának drámai pillanatait is visszalátták. A hadihajó kalandos útja a világsajítót 1939-ben bő negyed éven át tartotta lázban. A német páncélos elpusztításáért folyó hajszas csak az év decemberében fejeződött be.

A zsebcsatahajóból – ebbe az osztályba tartozott az Admiral Graf Spee – összesen három darab készült. Építésüket még a weimari köztársaság idején kezdték meg. A Deutschland 1931-ben szállt tengerre. A hajó típus kissé komikus megnevezése félrevezető lehet. Azonban súlyosan tévedne az, aki a törpe vízteshajók veszélyességét alábecsülné.

A versaillesi békeszerződés előírta, hogy Németország nem építhet tízezer tonnát meghaladó víkiszerzésű hadihajót. Ezért a német mérnökök kísérletet tet-

tek arra, hogy egy nehézcsirkáló méretének megfelelő hajótestbe a sokkal nagyobb típus – a csatahajó – fegyverzetét építsék be. Ez természetesen csak kompromisszumokkal sikerült. A két páncéltoronyba épített hat darab 28 cm-es kaliberű ágyú ugyan jelentősen elmaradt a csatahajók 38 cm-es űrméretétől, de jócskán felülmúlta a brit nehézcsirkálók 20,3 cm-es lövegeit. A nyolc darab 15 cm-es lövegéből álló közepes tűzérő három darab 88 mm-es gyorstűzű ágyú egészítette ki. A 181 m hosszú, jól áramvonalazott testbe 54 000 LE összteljesítményű dízelmotorokat építettek be. A hajó haditengerészeti regiszterben feltüntetett sebessége 26 csomó (48 km/óra) volt. Az adat nyilván tendenciózusan megtevésű. Ez a tengeri agár – ha mozgósította gépei teljesítményét – sokkal sebesebben is száguldhatótt. A hajóépítés művészete azonban három, egymásnak ellentmondó követelmény harmonikus összeegyeztetésén alapul. A tüzéret és főlyenes sebességet vastag páncélzattal

kell társítani. Nos, a harmadik kritérium teljesítésére a megszabott tonnatartalom csak szűkös lehetőséget adott. A két ágyútorony páncélzatán kívül a hajó vértete sehol sem érte el a kívánatos vastagságot. Fennállt annak a veszélye, hogy a harcba bocsátkozó hajón már a 15 cm-es gránatok találati is létfenntartású berendezéseket tesznek működésképtelenné.

A birodalmi haditengerészeti parancsnoka, Raeder tengernagy széles látókörű, jól képzett katona. Látnia, hogy a weimari köztársaságtól örökölt Deutschland, Admiral Scheer és Admiral Graf Spee ugyan pompásan mutatnak a flottaparádékon, a brit tengerészeti őrdaival azonban nem küzdhetnek sikeresen. Ezért kidolgozta a hadműveleti osztállyal egy olyan alkalmazási tervet, mely megfelel a zsebcsatahajók technikai és fegyverzeti adottságainak. A kis páncéloshajók rendeltetése az, hogy háború esetén a brit kereskedelmi tengerészet közlekedését zúlják össze. Magányos tehergőzzel rövid

úton végeznek, a hadihajóktól kísért konvojt viszont taktikusan támadják meg. Amennyiben a kíséretben csatahajó is lenne, a német páncélos kitér a harc elől, és felhasználva sebességtöbbletét, azonnal elszel. Ha a védőőrzetet könnyű- vagy nehézcirkáló látja el, azt távolról veszi tűz alá, mikor a brit hajó saját, kisebb lötválságú ágyúit még nem használhatja. Miután sikertül gerincét törnie ellenfelének, hozzáfog a védtelen kereskedelmi hajók pusztításához. (Azt, hogy ez a teória nem csak a haditengerészeti tervezés térképein működőképes, 1941 novemberében bizonyította a Deutschland. Halifax magasságában csoport le a brit konvojra. Először roncsos lőtte a Jervis Bay könnyűcirkálót, majd négy teherhajót küldött a tengerfenékre.)

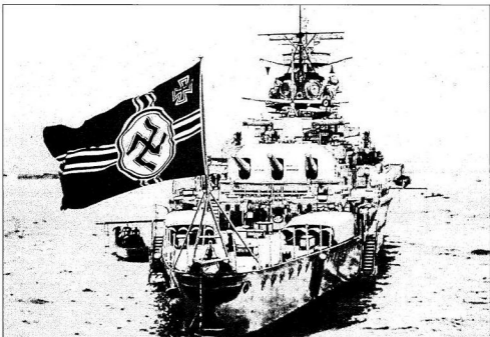
Bár a gyorsjárátú, gyilkos tüzerejű hajók taktikai alkalmazásának elvei még titkos okmányokban lapultak, a brit admirálisnak lehettek feltevései a zsebcsatahajók bevetésének módszereiről. Annál meglepőbb, hogy a Deutschland és az Admiral Graf Spee parancsnokai mégis sikerrel játszották ki az angolszász

éberséget. 1939. augusztus 22-én – tehát alig tíz nappal a háború kitérése előtt – észrevétlenül surrantak át a Home Fleet őrhajóláncon. A Honi Flotta csak akkor kapott észbe, mikor a kereskedelmi hajók az Atlanti-óceánról jelezték a német páncélosok megjelenését. Csakhogy a két veszedelmes ragadozó ekkor már több ezer kilométerrel járt a brit tengeri zónavonal mögött.

A Graf Spee farkasfogait először a braziliai Pernambucónál villantja ki. Megrohanja és elcsillyeszti az 5000 tonnás brit Clementet. November 17-én az Indiai-óceánról jön a vészjel: megsemmisített egy angol olajszállító hajót. December 3-án és 5-én viszont a nyugat-afrikai partoknál végez két brit hajóval. A zsebcsatahajó három hónapos portyázás során tizenegy angol hajót küld az óceán fenékre. Bár az 50 000 brutó regisztertonnányi kár csak 10%-a a háború e szakaszában elszennvedett veszteségnek, a vészhi-rekre a közvélemény igen érzékenyen reagál. Az akadálytalan portyázás megrendíti a nemzeti büszkeség tárgyába, a haditengerészetbe vetett bizalmat.

A brit admirális példátlan méretű átcsoportosítást hajt végre a germán klóz kére kerítésére. Az angol hadiflotta egyhadat irányítják az Atlanti-óceán déli felére. Három csatahajót (a teljes állomány 15 egység), négy repülőgépbordozót (a teljes állomány 7 db), tíz nehézs és három könnyűcirkálót, valamint számos kisebb kísérőhajót. A nyolc flottakötőlékre osztott hajóhad három hónap alatt kórták a déli Atlantikumon minden eredmény nélkül. Ez nem meglepő, hiszen az Admiral Graf Spee radarkészülékkel is felszerelték. A német lokátor ekkor még meglehetősen kezdetleges, de azért elég érzékeny ahhoz, hogy a látóhatár alatt lapuló ellenséges hajókat időben észrevegye.

Az angolok fogyatkozó bizakodása mindössze egyetlen horgonyban kapaszkodhatott meg. Az elkészítő sebességgel cikázó német hajó üzemenyag-tartályai csak tízezer kilométer megtételére elegendő olajat tudtak felvenni. Három hónapig háborúriadum csak úgy ka-lózkodhatott, ha készleteit titkos forrásokból ismételtel feltöltötte.

*Az Admiral Graf Spee a bolygóról a tengerre siklik.
A Birodalom vezére már Adolf Hitler*

Azt nem volt nehéz felderíteni, hol rejtőzhetnek az utánpótlás szállítói. A háború véralán kiűrése számos német hajót itél déli-amerikai kényszertartózkodásra. A lomtá herhajóknak semmi esélyük nem volt arra, hogy az ellenség uralta óceánon áthaladva észrevétel nélkül besurranhassanak a hazai kikötőbe. Az argentin, brazil, uruguayi rakpartoknál dangubáló hajók úruzt vizsont megmipultak azok az ellátó gőzösek, melyeket a német admirális már jóval a hadiesemények előtt, titkos küldetéssei indított a déli vizekre. A kódolt rádióadás vételekor felszedték a horgonyt, és kifutottak az óceán egy előre megjelölt, hajózátsatktól távol eső területre. Az éjszaki sztrike árnyékát kibontakozó csatahajó a grófszörh simul, és szivattyújának gégesövét olajtartályába mélyesztette. A zuhogva ömlő tüzemanyag frás energiával töltötte fel az Admiral Graf Spee.

Az angolok, késeve ugyan, de észrevették, miként szedte rá őket az „északi forlty”. (Ez Hitler kedvence kifejezése a hadiesetle.) Késedelem nélkül hozzáfogtak tehát a dél-amerikai kontinens keleti partjainak megfigyeléséhez. Számításba véve azt, hogy kb. nyolcezer kilométer hosszú vonal mentén kellett járőrözni, a vállalkozás gigantikusnak és kétes sikerűnek látszott.

A forogdó szerencse azonban – mely eddig a zsebcatsatahajónak kedvezett – 1939. december 13-án a brit admirálishoz pártolt át. Harwood sorhajókapitány flottaegysége (az Exeter nehé-, az Ajax és Achilles könnyűcirkálók) a La Plata tölcsértorkolatában észleli a Graf Spee megjelenését. Úgy tűnik, a következő két órában a német parancsnok tökéletesen megelégedik Raeder tengeragy részletes és előrelátó utasításairól. Az első hírt Langsdorff kapitány akkor követi el, mikor ellenlái nélkül engedi, hogy a brit vezérhajó tízenhét kilométerre megközelítse. Egyrészt kitérő manőverrel megműsithatna volna, hogy bekerüljön a brit hajó lövésvonalába. Másrészt: ha már vállalkozik a harcra, nyolc-tíz sortűzrel zúdítthatott volna a közelítő ellenségre, mielőtt az ágyúit használhatná. Amennyiben a kb. 60 darab 240 kg súlyú nehégránát közül csak néhány találja célba, az valószínűleg elveszi Harwood kapitány kedvét attól, hogy a nagy tűzerőjű német hajóhoz közelítsen. Langsdorff azonban ellenfelet engedi át a kezdeményezést. A brit tűzet a két páncéltorony pontos lövésekkel viszonozza. Az Exeter súlyos károkat szenved, ám a brit oroszlan káma is beletér a germán bolygóba. A Graf Spee működésbe helyezi ködfélesztőit, elszakad az ellen-

ségtől, és jobbleb húzódik a La Plata széles torkolatába. Harwood utána nyomul hajóival és az Ajaxot kilóna nyomul a könnyűcirkáló tízenöt kilométerre közelíti meg a zsebcatsatahajót. Ekkor már hatáson használhatja 155 cm-es toronylövegeit. A Graf Spee dűbösen mardal vissza 280 mm-es lövegeivel, és találati alapon megrongálják a brit könnyűcirkálót. Ám az ágyúharc életveszélyes sebeket ejt a német páncélosra is.

A többfelvonásos, kétérás tusá végén a Graf Spee ismét ködöt fejleszt és visszahúzódik Montevideo kikötőjébe. Az angolok tisztelik a parti vizek semlegeségét, azonban félkör mentén felsorakozva blokk alá helyezik az öblöt. A csata örökben természetesen már működőnek a brit cirkálók rádióadói, és az admirális értesül a zsebcatsatahajó bekerítéséről. Harwood egységének megerősítésére a Plata folyóhoz irányítják a Cumberland nehézcirkálót, a Renown csatahajót és az Ark Royal repülőgépábródozt. Az uruguayi kormány ugyan érez rokonszenvet a III. Birodalom iránt, de a nemzetközi jog előírásait is tiszteletben tartja. A Graf Spee hetvenkét órá tartózkodásra kap moratóriumot. Három nap után vagy kifut a nyílt tengerre, vagy a kapitány internálhatja hajóját és legénységét.

A zsebcatsatahajón elvégzik a legfontosabb javításokat, így elvben akcióképes lenne. Ám az óceánon ily erős ellenség várja, mellyel harcra bocsátkozni öpusztító vállalkozás lenne. Langsdorff vár még egy napot, majd december 17-én meghozza visszavonhatatlan döntését. A hajó személyzetét átszállítja egy közelben horgonyzó német tehergőzökre. Mikor a legénység elhagyja a páncélost, kinyitja a fémzszelepeket. A Graf Spee percek alatt alászál a hullámstírba. Langsdorff nem a tengerészdrámák műfaji előírásai szerint végzi te életútját. Nem marad a parancsnoknál hídron, hogy együtt temezzeék hajójával. Sorsa beteljesedett. A fírge páncélos – mely egykor büszkesége volt a hajónaknak – az óceánfenék fövényein pihen. Tiszti karrierje véget ért, internálként fogja tengetni sztrike hétköznapiját. Ha netán visszatérhetne a Birodalomba, hadbírósi tárgyalás várna rá. Szép hajóját elvesztette, hagyta, hogy úgy csaják törbe, mint rókát a kotorékebek. Mintán bajtársai sorsát elrendezte, önmaga ellen fordítja szolgálati fegyverét.

A Deutschland sértetlenül fejezi be portyázását. Másodsor is sikeresen játssza ki a brit éberséget, és az óriáncón átsurranna befut egy észak-német kikötőbe.

A második világháborút tárgyaló történelmi munkájában Winston Churchill szentel néhány remek passzusz a brit haditengerészethez. Aligha megjelöl, hogy az admirális hajandai első lordja úgy véli: a Graf Spee elállításétsa a szlvös kitarás és a törhetetlen angolszász akaratú megérdemelt jutalma. Német történekecs viszont a nyugodt taktikázásra hívják fel a figyelmet, mellyel Langsdorff kapitány tvegyed éven keresztül játssza ki az angol flottá bekerítési kísérleteit. Elközben mintegy fricskaként elpusztít közel tucatnyi kereskedelmi hajót. A függetlenebb szemléletű tudománytörténet azonban maga választotta úton jár.

Münchenben, a zöld Isar övezete szigetén áll a Deutsches Museum épülete. Az 1924-ben megnyitott intézmény a világ egyik legmipozásabb gyűjteményét fogadja falai közé. Vállalkozik arra, hogy a XVIII. századtól napjainkig mutassa be a természet- és technikai tudományok legfontosabb felfedezéseit. Természetesen lehetetlen nem észrevenni, hogy a kiállítás tervezői megköltőbőzötetett figyelemmel kezelik a német géniusz találmányait. Bemutatnak azonban számos olyan jelentős konstrukciót is, melyet más nemzetek alkotóereje hozott létre. A közösti műtárgyakat bemutató teremben hat méternyi hosszan nyújtózik el a régi Erzsébet híd modellje, melyet a felirat Európa legszebb láncszerkezetű hidjaként mutat be. A várának látványtól melegező szívű honfitársunkat legfeljebb az hűti le, hogy az utolsó, nemzetközileg jegyzett művet még a Ferenc József-ig korban hozta létre a magyar műszaki alkotóerő.

A haditengerészeti termékek méretét érzékelteti, hogy hosszabbik falánál elfér a tengelye mentén függőleges szálak kéttéviggott tengeraljáró. A térség közelébe egy halogén fénnyben fürdő, elegáns vonalú hajómodell foglalja el. A kicsinyítés ötvenzeres, az illúzió azonban oly tökéletes, hogy a múzeumlátogató szinte eredeti méretében látja síkúni az óceánon a karscsó hajót.

A felirat szerint a Deutschland előtt állunk, de a konstrukciók azonosossága miatt gondolhatnánk a Graf Speere is. Az ismerettség részletes és tárgyilagos. A szöveg egyértelműen fejezi ki azt a meggyőződést, hogy a történelmi kényszer körlátai közé zárt német alkotóerő rendkívül teljesítményt mutatott fel a zsebcatsatahajók megépítésével.

Herman Ottó levele az orvhalászatról és halastavak létesítéséről

Kerényi Károlyné Lukács Magda eszládjának ajánlataként Richter Ilona grafikusművész írta azt az eddig még közölhetetlen Herman Ottó-levelet, amelyben a nagy magyar természettudós bizonyos halászati kérdéseket fejti ki véleményét Hannel Károlynak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának. Herman Ottót a kérdés szakértőjének tekinthetjük, hisz ő volt az, aki elsőként foglalkozott a magyar halászat múltjával, szerszámaival, azok használatával, és hétközetes *A magyar halászat könyve* című munkájával azt közzé tette. A levélben nincs keltezés, ezért keletkezésének pontos dátuma bizonytalan. Két eligazító évszám azonban mégis szerepel rajta. A levélpapírral felső sarkában, a koronás címer alatt az áll, hogy 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás. Az eredeti, kézzel írott szöveg 4. oldalán pedig a következő feljegyzések találhatók: 1902. június 16-án. Irattárba! 38/92 és olvashatatlan aláírás. Tény, hogy a levél több mint 100 évvel ezelőtt, a 19. és 20. század fordulóján íródott.

Leveleiben Herman Ottó főként a Balaton körül kialakult helyzetéről szól, de a felvetett gondolatok nem ismeretlenek a Duna partján sem. Az orvhalászat és orvvadászat felszámolása mind a mai napig komoly gondot okoz a nemzeti park vezetőknek. A tudós nagyon is kézenfekvő megoldást javasol, de félt, hogy az erkölcsiség mai szintjén már ez sem járható út hazánkban (v.ö. a levél 1. pontjában mondottakkal). Amit viszont mesterséges halastavak létesítésének szükségességéről mondott, az lényegében az elmúlt 100 évben meg is valósult: mindenfelé létesítettek kisebb-nagyobb halastavak az egész országban.

Nagyon figyelemreméltóak a levél záró sorai is, amelyben az adminisztrációval szemben a példa értékű tettek erejét emeli ki, továbbá hitet tesz a tudományos viták haladást elősegítő szerepéről.

Herman Ottó levelet – bár nem profilja lapunknak dokumentumok közzé – máig érvényes gondolatsáért a Pöld Napja (április 22.) alkalmából jelentetjük meg.

dr. Solymos Éde
és Schmidt Antal

Nemzeti Múzeum

Igen tisztelt Igazgató úr!

Sajnálattalra fejzeze ki kettős fúrdozóssáért, a mely azonban nem rajtam múlt, van szerencsém a fölvetett kérdésekre a következő véleményt közölhetem.

1. Oly vizek közül, a melyeknek hala sokáig fogható néptáplálékot szolgáltatott, azután tiloson alá került, az orvú őzött rablóhalászatnak, bárcsak korlátozása is, igen nehéz; még pedig azért, mert a népek nagy anyagi érdekeiről van szó és azért, mert az orvú halászo *néhány* nagyon pontos ismeri mind az utakat és módokat, a melyeknek segítségével a legjobb, de *avatalan* csósz – és föl a zsandúr – *kijátszhatja*. A feladat sokkal nehezebb mint a vadászat körül, hol az orvú vadászo működésének nyoma a fölözsinen van, telet könnyebben vehető észre. Ott a hol alkalom volt ezt a kérdést közelebből megfigyelni, mindég az hozta meg a relatív legjobb sikert, hogy a legfihédtebb és legfigyesebb orvhalászok *maguk alkalmaztatottak felügyelőkként* oly vadalmászás mellett, mely fölert orval szerzett hasznúkkal. Egy ilyen ember, ügyesen bevonva, többert ar, mintha mindea kilométerre egy külön csósz állították föl, a ki minden becsületessége mellett, rászédhető.

2. A bérllőknek a hatóságok által való kímélete is – legalább bizonyos fokig – bizony a *könyhán találja* meg a megokolását s úgy, a mint én – régenre – néhány bérllőt megismertem, az sem volt jobb a földbírtok, *árendásánál*: *kiszarolni* lévén az ő jelszava is.

3. A büntetésnek szigorítását, *bizonyos fokig*, magam is elismerem; de 500 ft-ot oly exorbitán maximum, 100 ft-ot oly minimum, a mely etnikai okoknál fogva a Balaton mellékére egyáltalában nem alkalmazható, már annál a kegyetlen helyzetnél fogva sem, mert a nép filozofia révén *megelőzésében van megtámadva*, és sokszorosan ott, a halászvíz színével szemben, igazán Tantalus helyzetébe van kényszerítve, a mire minden modern büntető codex tekintettel is van, mert elismeri az „ellenállhatatlan kényszert”, a „vis major”. Ennek a pontnak *erőnyélésé* különben benn foglaltatik az első pontban, az erényhülés pedig ... hasznát is jelent, a jövőben növekedőt.

4. Azt, a mit igazgató úr a Balaton meghalásztásáról mond, egyezik az én fel-

fogással; de a finansziális kérdésben ajánlott módosítást, t. i. a tialmazásnak 10 bérllő 5 hétre való leszállítását, még pedig a *bérllők javára*, ezt habhölögiai és *erkölcsi*, egészen pedig gyakorlati okoknál fogva *nem pártolhatom*. A bérllő urak nagyon jól tudják, hogy az az heti időnyereség 200%-ából *hasznossal* gyakorolhatnak 20%-ig éró úri nagylelkűséget. Meglehet, hogy tévedek, de minden tudásom mégis csak arra az egy meggyőződésre vezet, hogy a bérllő urak, az alatt a megadott 5 hét alatt, kímível szerszámaikkal, és különösen azért, mert az ívís idejének *közeledtével a halnak már más a „járása”, már „sereglik”,* oly dalást visznek át, a mely *talán* minden orvhalászaton, megfűlti ugyan a bérllő zsebet, de *népelelenti* a tavat.

Én azt hiszem, hogy csak egyetlen út vezethet sikerre s ez az, hogy néhány birtokos összejássa, kisebb területen *ügazdaságot* rendez be a *Balaton közvetlen közelében*. Ennek *eredménye, mely már a második évben is láthatóvá tehető – és melynek jelentősége az, hogy a halat csakugyan nevelni lehet, mindenesetre megváltoztatná az avatucis feljogást* (a kőnépkor előttti értve) s rábírná a birtokos, bérllőt (sőt még az orvhalászt is) arra, hogy ne a rablógazdálkodásban, hanem a *nevelésben* léssa a maga hasznát.

Hogy melyik pont volna erre különösen alkalmas, arra nézve nincs és nem is lehet véleményem, mert nem ismerem a részleteket. De hogy az ebben az irányban való indulás szükséges és hogy erre *Morcinet Pál*, tescbeni birtokosban és haltenyésztőben – kit Gróf Szöchenyi Imre megismert – kiválóan alkalmas erő van meg, az előttem tisztán áll.

Ilyen dolgokban a magyarság *ország-szerete* nem is a jelentések és memorandumok, hanem a *példa eredményei* után indúl, mi alapjában helyes is.

Irataim felhasználását megiszteltetésnek veszem még akkor is, ha nézetem ellenkezőjének bebizonyításáról van szó: ez a *haladás* fölitétele.

Fogadják kérem legjobb üdvözletemet.

Herman Ottó
Ns Hannel Károly
igazgató úrnak
Világos puzta, Lepény

1899-1911

EZREDEVES ORSZÁGOS KIÁLLTÁS.

GROFFORT-BEJUTÁS

V. ÁLLÓMÁNY-UTSOLA.

Kétsz.

Kiemelt Művészet

Isten királya Szorgalmi úr!

Sajnálattal látom, hogy a kétsz. falat.
zárt, a mely azonban nem sajnálom, mert
van bizonyos a feladat kidolgozására és a
kétsz. művészet kiállítására.

I. Olyan körülmények között, a melyekben a
köz. szabadon fogható szépségérték megállta
helyét, azaz a dologra alá került, az orvosi
és a szociális helyzetnek, bár a szépség
értéke is, igen nehéz; még pedig csak a
nagy anyagi értéket van is a szociális
munka az orvosi helyzet mindig nagyon jó
lehet, mert mindig sokkal az utolsó is
munkát, a melynek segítségével a legfőbb
de avaslattal ismét – is fitt a szociális
kiállításra. A feladat sokkal nehezebb mint
a szociális körülmények, ahol az orvosi értéket
munka körülmények nyomán a feladat van, tehát
könyvvel szembe. Ott a hol ahol
nem volt az a kétsz. kiállítás
megfigyelni, mindig az utolsó meg a szociális.

A kézirat részlete

Helyesbítés és kiegészítés

„Némely dolgok Bajai képzőművészeti múltjából” címmel márciusi lapszámunkban megjelent írásomhoz rövidke helyesbítést és kiegészítést kell tennem.

– A 4. oldalon közöltem, hogy a Lenin szobrot a Bajai Kommunális és Szolgáltató Kft. raktárában helyezték el. A további szöveget így nyomtatták ki: „Ezek után helyette Veres Gábor és Veres Éva ötvösművészek építészeti keretbe foglalt Árpád-kútját állították.” A kéziratomban megfo-

galmszott eredeti mondat a helyes, mely így hangzik: „Ezek után Veres Gábor szobrászművész és Veres Éva ötvösművész építészeti keretbe foglalt Árpád-kútját állították.”

A művészek házastársak, ketten alkották a bronz és kő anyagi díszkutat, egyikük szobrász, másikuk ötvös. A nyomdai hibáért elnézést kérünk.

– Az 5. oldalon a Déri-emlékkőről azt írtam, hogy konzolján állt Déri mellszob-

ra, Strobl Alajos alkotása, és feltételezhető, hogy bronzból volt, s arról Miskolczy Ferenc csinált másolatot. Feltételezésem beigazolódtott, ezért kiegészítésként illeik elmondanom, hogy Strobl bronzból készített Déri-szobra múzeumban van (márvinéből alkotott eredetije a debreceni Déri Múzeumban). Kántor József műtermében a Miskolczy Ferenc által műfőből készített másolatot találtam meg.

Bánáti Tibor

A dalokba visszaszökni készül a lélek

(már hangol a FONOGRAF zenekar...) II. rész

Nem csak steel gitárt kell kölcsönkérnie a FONOGRAF zenekarnak dalait hiteles tolmácsolásához, hanem öthörsös bendzsót is. Tolcsvay László éppen ezt kérte telefonon Szűrényi Örstől, a produkció művészeti vezetőjétől, amikor erre az újabb emlékező beszélgetésre összehílták vele és az együttes szólógitárosával, Mórincz Mihályval.

Az együttes tagjai közül kétségtelesen Tolcsvay László az, aki a legtöbb szállal kötédk városunkhoz. Az elmúlt másfél év-tizedben szerepelt kiállítás-megnyitón és színharmónikázott dzsesszfesztiválon, fel lépett kísérőzenekarával a városi színházteremben és a vízi színpadon. Szem-és filátári lehetünk a nála ritkaságszámba menő egyzágitáros szóló- és háromgitáros triókoncertjeinek ugyanúgy, mint a sokszereplő, szolistákkal és énekekkel előadott Magyar Műségeink. Szólókoncertjén a dalok egy része természetesen zongorakísérettel csendült fel, és a megfelelő pillanatokban előkerült a színharmónika is a zakószékből. Anti Tamással, a NO COMMENT együttes muzsikásával improvizált, elementáris lendületű színharmónika-párba jár mindig frenetikus sikert aratnak, nem beszélve arról, hogy ez a produkció unikumnak számít a hazai és külföldi színpadokon egyaránt. Az egész mindössze egyetlen alkalomra összeállt akusztikus trióban Tolcsvay László mellett Mórincz Mihály és Anti Tamás gitározott és énekel.

Tolcsvay László és Mórincz Mihály közös zenei múltja több mint három évtizedes, hiszen a FONOGRAF-ot megelőzően már együtt muzsikáltak a TOLCSVAYÉK és a TRIÓ nevű formációban. Közös vonásuk, hogy nem csak előadóművészek, hanem zeneeszközök is egyben, ezért azt kérdeztük tőlük, hogy milyen értelet volt egy olyan válogatott csapatnak számoktat írni, mint a FONOGRAF?

Tolcsvay László: Nagy boldogság volt, mert olyan természetes folyamatnak tűnt. Azt is mondhatom, hogy ugyanazt a módszert folytattuk, mint amit a TOLCSVAY zenekarnál csináltunk. Tehát, ha valamelyikünk hozott egy dalt, akkor az közösenlére került, és az eredeti ötlet alakult, fejlődött a próbák során. Persze volt olyan dal is – mint például *Az első vilámas* –, ami már születésekor végérvényes formáját öltötte fel, de azt hiszem, mindannyian vevők vol-

Tolcsvay László és Mórincz Mihály

tunk a másik rezdülésére. Ezért volt ez egy igazi együttes, csupa nagybettűvel! Szóval a próbákon alakítottuk ki a hangzást. Az egész zenekar fizikai és lelki értelemben egyaránt – nem hiszem, hogy túlzok – összehangban volt. Egyáltalán nem a külső, „dívatos” kellékek szerint hangszereztünk, hanem mindent az adott zene és szöveg egysége határozott meg. A FONOGRAF hangzása a zenei, emberi összhangon alapult. Emlékszem az előzményekre is. 1972-ben, amikor én még bőven a TOLCSVAY zenekarban játszottam, ősi délutánonként a Leventével együtt „gityi-iztünk” és mutogattuk egymásnak akkori kedvenceink lemezeit: Elton John, Crosby, Stills, Nash and Youngot. Így a sok mindenben közös zenei ízlésünk eredményeként megszületett az a zenei köze, amiről úgy éreztük, hogy tovább léphetünk. Az első lépés *Levente Utazás* című lemeze volt. Az idő kerekét visszaforgatva azt veszem észre, hogy én a TOLCSVAY együttesben már csatárjában vittem azt a hangzást, amit a FONOGRAF valósított meg. De hát az eredeti zenei érdeklődésünk is közös volt. Később, mikor elkezdték támadni a FONOGRAF-ot, akkor éppen azért tettük, mert letért az ILLÉS „igaz útjáról”. Én meg azt mondom, hogy ez teljesen természetes fejlődés volt, mert zeneileg komplexebb lett a hangzás, másrészt pedig – abban az időben, 1973-74-ben – ez volt az a formai világ, ami tükrözte azt a korszakot. Benne volt a levegőben, hogy a zenészek elkezd-

tek egymásra eszmélni. Kifejlődött egy új muzsikusi társadalom, akik az addig eltelt tíz évben a saját maguk által kijelölt szabad utat járták. Azt is mondhatnám, hogy ezek az egyéniségek akkora már egy külön, saját „társadalmat” rendeztek be maguknak, és elkezdődött egy zenei demokrácia, ami tart mind a mai napig. Tehát a szoros szövetségű zenekarokból egy-két muzsikust elkezdett a másik közösséghez is kapcsolódni. Egy folkenézést érdekelni kezdett a dzsessz és egy dzsesszmuzsikust pedig a rockzene. Megéreztek a másik világot, hatottak egymásra az addig élesen elhatárolódó stílusok. Most lehet azt mondani – 30 év távlatából –, hogy ez baj volt... Szerintem ez gazdagította a muzsikust és a közönséget egyaránt.

Visszatérve a kérdésre, tehát amikor mi színmunkát írtunk, akkor annak nem az volt a mozgató rugója, hogy hogyan kéne szikert csinálni, hanem úgy komponáltunk, ahogy belülről jött. A Misi ezért írt „Misi-számot”, én meg „Laci-számot”, a Levente pedig „Levente-számot”, de a végén mégis mindegyik FONOGRAF-szám lett. Nem tudok első hallgatásra megmondani, hogy a *Levél a távollétől*-t melyikünk jegyezi.

Schmidt Antal: Amíg nem néztem meg a lemezeiről, én is azt hittem, hogy te komponáltad.

T.L.: Pedig a Levente szerzeménye. Mert ilyen hatással volnk egymásra zeneileg és lelkileg. És ez volt a jó ebben a zenekarban, ezért szeretünk együtt lenni.

S.A.: És hogyan születtek a „Misi-számok”?

Móricz Mihály: Eredetileg én nem kezdtem zenei pályára, mérnöknek indultam és a műszaki egyetemre jártam. Elkezdtém különböző zenekarokban muzsikálni, de zeneszerzőről akkor még szó sem volt. Mi is előadtuk azokat a nyugati számokat, amiket az összes akkori együttes játszott. Amikor aztán tagja lettem a TOLCSVAY zenekarnak, érdeklődéssel figyelttem, hogyan születnek új dalok, és elkezdtem én is otthon kísérletezni. Annak ellenére, hogy már megszülettem egy-két számnak, a FONOGRÁF-os időszakban még mindig csak ámulat-bámulattal, hogy milyen csodálatos nőként írnak a kollégák. Nem voltam nagyon termetény, a FONOGRÁF-lemezekre általában csak egy-egy szerzeményem került fel, emellett persze írtam dalokat Koncz Zsuzsánk és Halász Juditnak is. Szóval lassan beletanultam és kezdtém lendületet venni.

S.A.: Csak hogy akkor már a búcsúfélépítésre készültél...

T.L.: Szerintem eltévődünk mindannyian, és a Levinek ez volt a reakciója, amit művészeleg tökéletesen megérték. Igen, én is azt mondom, hogy a rockzenének, annak a rockzenének, amiben mi hittünk, ami meghatározta az életünket, ami összetartotta a generációt, annak ott, a nyolcvanas évek elején vége szakadt. A külsőerők sok esetben fontosabbak lettek, mint a hit. Egyszer csak előkerült az üzleti érdek, és nem mint a zene segítőtársa jelentkezett, hanem magának akarta az egészet. Ma már – akár milyen szuper, hiper minden –, jön a menedzser és máris második tag a zenekarban. Tehát a hittel és szerelemmel játszott rockzene ott végét ért. Ez azért állított ilyen határozottan, mert abban is részem vettem, meg ebben a maiban is részt veszek, és tudom, hogy az volt az őszintém. Nem azért, mert akkor voltam fiatal, hanem azért, mert az igazabb volt.

M.M.: Tény, hogy számomra a búcsúkoncert után néhány évke követték. Továbbra is játszottam Koncz Zsuzsa kísérőzenekarában. Így azért a zene valahogy megmaradt az életemben, de messze nem úgy, ahogy addig és ezt elég rosszul is viheltem, bár a nyolcvanas évek második felében kétszer is kijuthattam Amerikába, és 1993-ban harmadszor is jártunk ott Zsuzsával. Ezek a turnék egy hatással voltak rám. Tulajdonképpen csak hosszú évek múltán gondolunk Ossival arra, hogy kelene csinálni egy zenekart. Kár, hogy nem korábban jutott ez az eszünkbe. Nem akartam összehasonlítani a két zenekart, azt

azonban el kell mondanom, hogy a NO COMMENT sokat segített abban, hogy egyáltalán karban tartsam magam arra, hogy most részt tudjak venni ezen a nagyszerű koncerten. Ugyanis amellett, hogy zenélünk, mi a FONOGRÁF hagyományait is ápoljuk, hiszen sok FONOGRÁF számot folyamatosan játszunk, úgyhogy nekem gyakorolnom sem kell most ezeket a dalokat.

S.A.: Gondolom, hogy komponálásra is több időt maradt.

M.M.: Ez egy nagyon furcsa dolog, mert amikor magamra maradtam, de még a NO COMMENT zenekar alapítása után is sokkal több számnak írtam, mint korábban. Nagyon remélem, hogy jól sikerültek ezek a dalok így is, hogy nem kellett megmérkőznie nagyon becsült kollégáimmal.

T.L.: Hogy velem mi történt a búcsúkoncert után? Akkor azt hittem, hogy számomra is vége a dalnak. Megjelent ugyan első szólólemezem (*Várd ki az időt, 1983*), turnéztam is vele, aztán két évig mégiscsak elhallgattam.

Itt valamit meg kell jegyezmem: Én nem szeretek szólni, én zenekarosni szeretek, mert akkor hangzik fel a zene. Ha egyedül gitározgatók, az nagyon aranyos, de engem speciel nem szórakoztat. Na most ha engeg nem szórakoztat...? Szóval én azt imádom, ha sok muzsikussal együtt zenél, amit ma már egyre nehezebb összehozni. Én a zenét szeretem, nem magamra.

A hallgatást a *Magyar Műve* megkomponálása tőrt meg. Előtte két évig – ahogy már említettem – egyáltalán nem foglalkoztam a zenével, csak a lelkeimmel, de az megérte, mert egy nagyon szép, építőkező időszak volt, ma már tudom. Az az 1982-től 1986-ig eltelt négy év – hála volt még az utolsó FONOGRÁF fellépés is benne – nekem már más dimenziót nyitott az életemben, más dolgok kezdtek el érdekelni. Próbáltam visszatálni a magam útjára, befelé fordultam.

S.A.: No meg a színházi világ felé.

T.L.: Voltak a hetvenes években is színházi zeném, de azt akkor csak olyan nyíri szórakozásnak tekintettem (*Ludas Matyi, Sétapogyszer komédia*). De akkor még egy percig sem hittem, hogy nekem színházban kéne dolgoznom, mert a zenekar volt a mindennem, pedig többen is megkerestek. Aztán ez teljesen átfordult és most már úgy vagyok, hogy a színház lett a fontosabb a számomra. A fordulatot a *Magyar Műve* jelentette, erre a műre figyelt fel Ádám Ottó, a Madách Színház akkori igazgatója.

S.A.: Ezt követően négy színpadi művet (*Doctor Herz, 1988; Mária evangéliuma,*

1991; *Isten pénze, 1995; Beszterce astro-ma, 2000*) ősbemutatójának lett helyszíne ez a színház.

T.L.: Boldog vagyok, hogy a musicaljeimet más hazai és külföldi színházak is sikerrel játsszák. Írtam még két balettenetet (*Bábel, 1994; Örökkövek, 2000*) és tizenöt filmet is. Legújabb művem a *Rákóczi Fantázia*, amelynek tavnly őszel volt az ősbemutatója a Párizsi Magyar Intézetben. Most próbálom elérni azt, hogy hazai földön is színpadra állíthassuk. Ez egy kísérletnek komponált oratórius mű, amelynek fő szövelemi Sebestyén Márta és én énekelünk. Összeségeiben világszerte hangzása van, de a fő motívumai a magyar zene ihlette. Az előadás különlegességét az is fokozza, hogy három nyelven zajlik: magyarul, francián és latinul. Őszel bemutattuk a darabot Rómában is. Tehát ez a jelen, ami pedig a közeljövőt illeti: készülök egy lemezt írni Sebestyén Mártának, és a Madách Színház is vár egy új musicalt a 2005-ös szezonra. Ez utóbbihoz persze az kell, hogy Müller Péterrel sikerüljön az időket úgy terelni, hogy valóban megszűljen az új színpadi mű.

S.A.: A színházi és filmzenék mellett azért a dalszerzésben sem hagyta fel. Sőt két szövegíróról foglalkoztatsz egyszerre!

T.L.: Én el vagyok kényeztetve: egyikik szövegírókkel ajándékoz meg, mint a másik. Olyan lemez is van, ahol a Bródy és a Szími versei egyszerre szerepelnek. A két szerzőlemez egy hatással van a dalaimra. Vissza is eszibanak mindig a dal komponálásához és aztán az élő koncertekre.

A NO COMMENT együttes mellett Tolcsvay László volt az, aki leginkább életben tartotta a FONOGRÁF dalokat: sohasem hiányoztak koncertprogramjából és saját fonográfos szerzeményeinek újabb felvételei többször is megjelentek CD lemezeken.

A mostani koncert a tervek szerint DVD-n fog megjelenni. Folyamatosan van viszont az 1984-es búcsúkoncert dupla audio CD-n való kiadása, amelyről eddig csak bakelit lemez és másorok kazetta készült.

A zsepikoncert szervezése javában tart, a jegyek egy része már gazdára talált. A zenészek lelkesen sokasodnak a pozitív vibrációk...

(Következő alkalommal Szörényi Leventével és testvérével, az együttes basszusgitárosával, Szörényi Szabolccsal folytatjuk a beszélgetés-sorozatot.)

BUKOVINA-ISTENSEGÍTSI ÉLETKÉP

(Estefelé lámpásgyújtáskor)

– Jóestét aggyon Isten! – mozdította meg a kályha melegevel összebarázdált szobai levegőt a hazakerült családapa köszönése.

– Jóestét kéneek ési! – csendült vissza az asszonyka hangja. – HálIstennek, hogy kénd és hazakerült édes uram! Imá nem győztük eleget várni a vacsarával s mű imá éttünk. Csak a mezőn volt é vaj valahova égyebübe és elmémt? – mondta az asszony egy kis féltékenységgel a hangjában.

– Ott és s égyebüttés, – tette le a kalapját az ember az ágyra, ahol az egyik kisebb Albertka nevű gyerek fektült botakarva.

– Sít ezt a gyermekét mi lőlték, hogy éjen hamar imá lefekütt?

– Jaj! Halgassa még, ez le van betegvé. Megkőte a zapró. (Bárnyhimlőbe esett.)

– Éljen hamar? Amikor a réggel elmén-tem még sémmi baja se vót – tamáskodott a férfi, de tudta, hogy az illyesmily nem viccel a felesége. Megszéppenne hajolt a gyermek fölé, s kopaszra nyírt fejcsékéjét megsimítva, a biztatás győvítő hatású melegevel mondta: „Ne féj kicsi szógám, méghoz a Márcjaskai!” Majd a gyomrát érezve, bizakodva fordult az asszony felé, aki éppen a tűzre tett néhány hasáb fát.

– Te Régyimá! Tégy csak valamit elé! Falni szeretnék valamit, met ugy mégehültem, hogy a belem esik ki. Amit réggel éttem vet se vót valami sok; még a félfogamra se vót elég – fordult bizakodva az asszonyka felé újra, aki kis bocsánatkéréssel a hangjában rebegte:

– Mostestére csak palacsizárt süttém parizsonn. Fokhagymásbuzsdét és csinyáltam bézza – s már hozta is egy jó darab puliszkával együtt.

– Takargatóba csombojítottam a málécskát s bététtem a párna alá, hogy mire kénd élkerül még melegenn tuggya mégéni.

Miután a férfi befejezte a vacsorát, s kétféle törölte a bajszát, megbékéltven vett keresztet magára s mondta el a háládó imácskát:

– Jézus! aki nekünk ennünk-innunk adott, annak neve légyen áldott! Ámme!

– Merics csak egy jó csipor hideg vizet szívtem, met ihatszám és. – Hát Istán hó! – vette észre a hiányt, ahogy számba vette a gyerekeket, akik heten kellett

volna hogy legyenek, de csak hatan lesték száilek szavaít.

– Tuggya a rossznyavaja! – tett úgy az asszony, mintha mérgeledne.

Csak öppe hogy étt, s mind akit a puszkából lőnek ki kifordult a házatorn. Meglehet, hogy imá guzsajásba és jár. Zóó Piuskénit van mostete a csata, (fonó) lehet, hogy ott lesi a léjányokot.

– Ennyel-ménnyel guzsajási! – fortyant fel az ember. Még a száját se tuggya rendésén megdörgölni. A zejennek kell léján imá!

– Pedig haaja csak, a minap és erőst kerülgette a Kicsidanti léjánkáját Balbinó. Láttam ahogy jöttem a zsidótól a pakurával. – Elégedetlenkedve tette meg hozzá: – Az és imá három tojást kért el egy éjen évgecske pakurájéit, pedig egy huszka-sót és akartam vóna vétini, de a pénz sara imá nem ért; azt akartam a tojással pótolni. Nem tudom hónap tojnak a. Úgy véttem észre, hogy imá csak a bogojáska s a kendérmagocsa tojik.

– Te! Kicsidantinak több fejérsélegye és van – fordított az ember visszafelé a beszélgetés fonalán. – Mejjikét kerülgeti lánst?

– Hat a nagyobbcsókát – okosította a férjt az asszonyka. – A többjiek még erőst fiatalkák. Azokra erőst vigyáz a zannik.

– Mennyel tel Lehet és a fejérmépekre vigyázni! – tette helyre a férjbécsületet a család ura. – Ha kerülgeti, ottad kerülgess! – kezdett a fia nagyot nőni az apa szemébe, s huncott módon sítrett egyet a bajszán. – Én és éjen idős vótam mikor körülöttem keztem legyekedni. Jute eszedbe?

– Há hogyne jútna, mikor sose tudom elfelejteni, hogy hogy fújta a nyáda, mikor csak megilótt – vált hamissá az asszonyka hangja.

– Nem és bánom ha a léjányok keznek a fejibe járt s legénekdni kezd – csöppent ki egy mosolyféle a bajsa alól. – Legalább látom, hogy nem ojan málécskáj, mutaj legénke, mind a komámorom Jakabé. Úgytudom egy kotlócsájából valók, de annak még mind a paritvtyázás s a jácodás jár a zeszibe.

– Egy idősöké vaj nagyobb a méjink? – bizonytalánodott el a férfi.

– A méjink egy esztendővel nagyobb, met a Jakabé esztendővel réja, pityóká-

ásáskor születétt – mutatta az asszonyka a nőknak azt a fölynyét, hogy ék a dátumok világában jobban kiismerék magukat.

– Nem láttad e hova téttem a pácskatartómat? Most vót itt á kezemben – haragudott meg magára az ember.

– Háá nem lássa se szemíté? A tilosonn van. A zeléobecske oda tette – segítette újra ki az asszony. – Hól a dulábocskára, hól a tálosra tézsi s utána sose tuggya, hogy hova szottyantotta el.

– Facsarok egy cigárit – békélt meg az ember. Egész délután nem vót annyi üdöm, hogy elszíjék egy cigárit.

Amíg cigarettát sodort s a tűzhely egy darabka parázsánál meggyújtotta, amit pusztá kézzel vett ki a többi közül, jóleső érzéssel nézte a család legidősebb leánygyermekét, hogy hogy megnült, megszipült. Halk szóval fordult felesége felé, hogy a lány ne érts.

– Vészed é észre, hogy a mű léányunk és hogy mégnült? Lassan szépnagy férjbézménnyel léján léssz belőle. Igaz, hogy kicsi bubacsáknak és ó vót a legszébb a többi közül – ereszkedett vissza az idő fonálán. – Réjád ütött. Öppe ojanforma mind te vótál, mikor megakadt rajtad a szemem – bókolt az asszonykának tudatlán is. – Réjám inkább a legénesebbik ütött. Az egészen ingém formáz. Imá most ojan búkkbejü mind én – ismerte el egyik hibáját a férfi.

Most a lány szóalt meg, csendes szóval, késztökzve, hogy el szeretne menti barátjához.

– Ne mény sába éds léjánkam! Késő van imá egy léjánkam kün mászkálni. Még valaki még talál szólni – mondta az apa egy kis bocsánatkéréssel a hangjában, de határozottan. Erre aztán a lány varraivólót vett az ölébe s cénát fűzött a tűbe.

A sötétséggel szövetségbe lépve, egyre több eszed ereszkedett a szobába, Aranyjánosos estét ígérve.

Aggódva még annyit mondott a férj: – Csakhogy Istánnak és nehogy hamarabb hazajöjön a híre mind é!

Aztán sok minderre gondolva sokáig nézte a tűzhely ajtójának a levegőzető nyílásán kiátszó, testet-leket melegítő lobogását.

„Kóbor Pista históriája” I.

Türr István töredékes önéletrajza

Közlő: Solymos Éde

Türr István hosszú, kalandos és eredményekben gazdag életének már az elején ismert és becsült ember volt. Barátja, Degré Alajos biztaltására, aki regényt szeretett volna írni róla, 1957-ben, Konstantinápolyban megkezdte önéletrajzának írását és ezt levelek formájában juttatta el hozzá. Húsz, mind a négy oldalon teleírt levélpapíron számolt be addigi sorsáról – még csak 32 éves –, de ezek közül négy levél (a 7. 8. 9. 10.) elveszett. Választnú, hogy még továbbiak is, mert első levelét Konstantinápolyból írta, de nem szól arról, hogy miként jutott oda. A levelek évtizedekig pihentek Degré hagyatékában, még végül fia, Degré Miklós bíró adta át közlésre Pitróff Pálnak, s meg is jelent az Új Magyar Szemle 1921. július-augusztusi számában. Sőtűsűn ne csodálkozzunk, hisz írja már máskül évtizede idegen nyelvi környezetben élt, s mikor elindult, még az iskolában sem feleltetek nagy hangsúlyt a nemzeti nyelv tanítására, s a 19. század magyar nyelve egyikként is tele volt idegen kifejezésekkel. (Türr kézirása egyékként nagyon nehezen olvasható, pontok, vesszők, ékezetek, szavak sokszor hiányoznak.) De így, ahogy van, figyelemre méltó írójának kalandos élete, felfogása, embersége, valamint az emigránsok küzdelmei. A önéletrajzából – máshonnt vett adatokkal kiegészítve – részleteket közölünk már a Honpolgár 1997. július-szeptemberi számaiban, de a teljes szöveg nehezen hozzáférhetőség miatt megérdemli, hogy szálvörösűben is megjelenjen.

1857. március 26-án Konstantinápolyból keltez első levelét.

„Ígéretem szerint elkezdtem Kóbor Pista históriáját. Születtem 10. augusztus 1825-ben. Hogy mind dolgok mentem keresztül gyermek- és deákékoromban, az nem igen érdekes, mert olyan forma mindenké, azzal a különbséggel, hogy pajkosabb voltam és így többször kikaptam more patrio. Szülöm meghaltak. Tizenhat éves voltam és végre látván: sem diáksághoz, se más tanuláshoz semmi vonzalmam nem lévén, úgy 8. március 1842. önkéntesen beálltam Zomborban a főherceg Ferenc Károly 52. számú gyalogezredhez kövítették. Szépen néztem ki mint bakarekruta a magyar nadrágban, a

nagy bakancsossal, a még nagyobb fehér meylében, azaz kis lajblival és a frakban (azaz bakásan: kabát). Több újonccokkal együtt Pécsre küldöttek; ott feladástroztak kissé jobban – fegyvert és borjút is kaptam. És nem sokára parancs jött: Temesvárra masírozni. Pécsről elinduláskor csúri kezdett az eső, mint szokás, ha katonára masírozik. Nagy bajjal elérkeztünk a státióba fírártan. Alig kezdtem magam pihenő helyzetbe tenni, mikor a káplár bejött a házába kurta rendeltel: menjen kentek az őrmester szállására strázsára. Szomorú képpel oda kullogtunk; ott egy Gefreiter réam mutat mint I numerus és a paraszt felszere alá vezet; két nagy ládára mutat, mely a transport jószágá, azt őrizzem; a fegyvert mellém tehetem. Csak a szuronyal sétálgtattam, akáhez nagy kedvem volt, mert fáradt voltam. De az esős idő és az által ázott ruhám hidegessége miatt noleus-volens sétálgtatni kellett. Meg-megálltam és az a gondolat jött fejembe: nem volna jobb diákszkodni avagy más valamit tanulni? De csakhamar ismét az öltöt a fímbe, hogy akkor nem láthatunk annyit és háborúba sem mehetünk. Így lejárt az első kétórai őrdűdöm. A felváltás után a szobába mentem; ott az ebéd várt. Később az őrmester egy kis jókedvvel lépett a szobába és azt kérdi, nincs-e valaki, aki írni tud a transportban? Arra azt feleltem, hogy én tudok. – Hát mi volt kend otthon? – Felelém, a többek közt: Deák is voltam. – Úgy hát jőjjön a szobába. – Ott papírosokat mutat, melyeket meg kellett rubrikálni és azok fejt beírni. Az őrmester azonnal más katonát rendeltet a helyemre strázsára. És így masírozgtatunk Temesvárra, ahol a 3. zászlóalj fekküddött. Ott exercirozni kellett. Mintén nagy kedvem volt a katonasélethez, mentül előbb begyakoroltam. Mint szokás, minden újonchoz egy vén katona rendelteték és ezt apának hívjuk. Az enyém egy 38 éves szolga volt. Valahányszor kivitt a kocsmába két-három cimborájával – azok is vén katonák –, meséltek nekem a francia háborút. Mintán több pint bor ivóddt, már az asztal is érzé az. Akkor a vén Bakay rajzolni kezdé nekem az újjával, hogy hogy volt a csata rendezve és végre az egész öklével kezdé dörzölni az előntöt bort azzal a kifejezéssel, hogy itt állott a nagy Napoleon. Így bekövekedett a

nyár, vele a nagy hőség. Az egész garnizon hidegletésbe esett velem együtt. Az orvosok javallatára ismét Pécsre küldöttek. Egy pár napi szabadság is adtak Bajárs jöbetni. Jó kapitány volt a pécsi commandans. Magához vett mint ordonánczot, azzal az ígérrel, hogy nemsokára az ezredhez fog írni miattam. Meg is tartá szavát és nemsokára ezred rendeltéje szerént az 1. századhoz tétettem át. Hosszú és szép is az út Pécsűl Veronáig, de annak szépségét már másra bízom, hogy írja le.

Verona várába berukkolt a transport. Ott az ezredes az egész nagy transportból nyolcunkat a gránátosokhoz választott, mely miatt Majlandba mentünk. Ott a 2. gránátos századhoz osztattam be. Nem voltunk kevesebben, mint 5 exedék a compániában. Alig állottam egypárszor őt a vicekirálynál, mely után altisztnék tétetődtem. Mint kövítették is jól volt dolgom; szeretek a katonák, mert ingyen írtam nekik meg a leveleket, melyet szülökekkül küldöttek, avagy tanítottam őket írni, olvasni. Azért is, ha látták, hogy fegyverem akarom tisztítani, azonnal többen jöttek segíteni az ilyen dolgaimat elvégezni.

Mint altisztt különös események elő nem fordultak mind a szolgálát. Egyetlen kalend volt. Egy altisztnék, ki házas volt, volt egy szép kis leánykája, vagy 16 éves. Egy tüzérszázadhoz kellett volna férjez menni. Belém szeretett a szép Örszike. Sok szép napokat töltöttem vele (de ezt talán jól is lesz kihagyni; amin gondold).

Végre megjött az 1848. A 18. március Majlandban ért engem is. 5 napig dühös verekedés volt az olaszokkal. De végre el kellett hagynunk a várost és Veronába (várába) visszavonulni. Több csatánk voltak az olaszokkal. Hazulról semmi hír. Csak azt láttuk, hogy Mészáros, Damjanits és Pulszky Magyarországra rendelteték. Nekünk azt állították, hogy milyhet béke lesz, azonnal valamennyi magyar katonaság hazamegyen. Hadnaggyá is tettek, de azért semmi kedvem nem volt. Az embereink szokódnani kezdtek. Én 17. Jazusárius 1849. a Bufalora hídjánál voltam előőrson a Ticino folyamánál. A másikk részem piemonti strázsák voltak. Fegyverszűmet lévén, a hid közepeténél összejöttem a piemonti tisztekkel. Be-

szelgetés közben észrevevük, hogy igen szabadon beszélnek és hogy magyar vagyok. Ezért kezembe adtak egy proklamációt, mely magyarul volt és minden magyar embert haza parancsolt, ha csak hazatérőlvő nem akar válni. A természetből megadott szabad nézeteim annál nagyobb lángra lobbant a proklamáció. Több példányt kérék tőle. A tiszték arra kértek, hogy jöjjenek azonnal által, ez a legbiztosabb alkalom. Én azt feleltem, nem akarom, hogy azt mondják: egy magyar tiszt gyáván ott hagyta postját hanem becsületesszavam adám: ha csak agyon nem lönek, holnap felváltanak és én holnapután önkéni leszek. Kezet szorítottam az olasz bajnokokkal, visszajöttem. Másnap felváltódtam. A postot az ezredeshez visszaveztettem. A proklamációkat, melyek nálam voltak, oly helyre tettem, hogy katonáink megleljék, és én 19-én reggel a Ticinon keresztül mentem a piemonti táborba. A folyó túlsó részén várt az a két tiszt, kiknek szavamot adtam és azonnal elvittek a genuai herceg táborába. Többek, katonáink, más úton jöttek keresztül. A herceg a legszívesebben fogadott, megvendéglét és később a főhadiszálláshoz utasított Alexandriába, ahol is találtam vagy 90 magyar katonát. A főparancsnok kérdé, akarok-e szolgálatot venni? Melyre igen is mondtam, mindaddig, míg a hazamenetre út nyílik. Azonnal főhadnagyvá tettem, később kapitányvá és azután a magyar légió parancsnokává.

A légió mentül előbb összealakult és miután mind öreg katoná volt, azokat egy kissé magyarosan összeszedtem úgy, hogy ha gyakorlatra kimentünk, valamennyi tiszt és városi nép kigyúlt az nézi. Még büszkébbek lettek, miután 1. március 1849. egy magyar zászlót kaptunk, mely a Marenói silyán István király névre szenteltetett fel a legnagyobb pompával. Több tábornok, tiszték és városi előjárói voltak jelen a szentelésnél, valamint az ebédnél is. A cigányoknak hegedűt vettem, húzták a csárdást. Magyar járta a táncot ezen a földön, ahol emekelőtte egy fél századdal a testvérei szabdalják a franciát. Nagy meglepetésünkre, amint a légióval bemasíroztam este felé Alexandriába, a fél úton nemzetőrök jöttek elénkbe, hogy ők megfizetés-jelűl kísérik be a városba, melybe, mikor beértünk, minden ablak a legszebb teppeckekkel kirakva, és szép hölgyek megett. Mindenütt evviva Hungaria heresogott, amint a térre értünk, ott az őrtanyák fegyverben tisztelkedtek az új lé-

gióknak. A királyi palota előtt a légiót aufstellírozattam, azután mi hoztunk evvívát a királynak és az olasz nemzetnek. Egész a laktanyánkig kísért bennünket a nemzetőri kur. És miután jól viselték magukat katonáim, mert egyik sem csipte le magát Marenónál, azért egész éjszaka szabad mulatságot hagytam nekik a kaszárnyában. Magam minden nap bálba, soirekba voltam hivatalos, mindég: szebb és szebb nőktől kaptam kokárdát, csókot stb...

A légió száma egy pár száza ment. Így volt kicsinálva: Br. Splényi Lajos küldött el, hogy mihelyt négyezren leszünk, azonnal a piemonti hadihajókkal Fiuméba vitetünk és onnan be Magyarországra. A legszebb tervek műsorában végre eljön március 24-ike és vele a novarai csata, mely nemcsak a mi tervünket rombolta össze, hanem az egész olasz nemzetet.

A novarai békeszerződés második pontja volt, hogy a lombardi magyar és lengyel légiók eresztesenek el őrmester-től lefelé generál-pardonnal. Mely miatt rendeletet kaptam a légiót felosztani és a generál-pardont kihirdetni a legénység-gel. Olivieri tábornok jelenlétében olvastam fel a czikket, mely után rendeltem, hogy az, ki vissza akar menni, lépjen ki. Egy nem jött ki. Ekkor mondtam a tábornoknak: Ámbár a kormány szíveskedett nekem az ajánlatot tenni, hogy bármely ezredébe beléphetek rangommal, ezt nekik köszönöm, de el nem fogadatom, mert én honfűrsaimat el nem hagyom. – Azzal a légióhoz fordultam, és kijelentém nekik, hogy a percztől nem vagyunk többé a piemonti király szolgáltaiban, hanem azért nem szűntünk meg magyar katonák lenni – ki nem akarná magát a nehézségek alá vetni, melyet utunkban találhatunk, az kiléphet. De egyik sem lépett ki.

Másnap Savona város felé masírozunk. Ezért tartottam oda, miután a tenger szélén van és br. Splényi Bárcyit hoztam küldé azzal a tanácsal, hogy Velencébe vagy Rómába tartsak. Amint Savonába értünk, azonnal iparkodtam hajót találni

mely Civita Vecchiába vigyen. Hajót ugyan találtam, de azt a szomorú hírt kaptam, hogy a franciák elfoglalták Civita Vecchiát és a tengeren mindennemű segélyt Róma részére elfogtak. Berky, a cigány, csak a legszomorúbbót nézte. Az emberek is el voltak búsulva. Nehéz volt a helyzetem. Végre elhatároztam magam Francisországra menni katonáimmal reménylve, hogy az ottani kormány fog hajót adni Törökországra és onnan majd csak végünk utat magunknak. Nizza városában a fegyvert letették, mert a francia kormány csak ily feltétellel engedte a bejöveteit, ha fegyver nélkül leszünk. Öt napi zsoldot fizetett kis a

piemonti kormány és miután csak huszárral lehetett átmenni a határon, tehát felosztám a légiót kis csapatokra. Miután kiadtam a rendeletet, hogy mely csapat szám szerint megyen a határon által a kijelentem Toulon városát mint rendezvout, én azonnal Párisba indultam, hogy ott a magyar küldötéssel (gr. Teleki Lutz) tanácskozzam és kérjem, hogy segíljen, én azonnal Párisba indultam. Odaértem éppen az utolsó csapat odaért Piemontból. A touloni francia tábornok akkor már emereimet verbuválta algeri szolgálata. Engem is megkínált, hogy rangomat megtarthatom, de azt feleltem, hogy mi nem vagyunk szűkevények, hanem magyar katonák. Látván, hogy semmiképp nem sikerül nekik, tehát rendelté, hogy nem lehet egy csapatba menni. Három részre osztattam a légiót. Két része két úton lyonnak, a harmadik Rodes felől Havrenak.

Lyona értünk a pénzből is kifogyva, a katonáink legnagyobb részének a lábbelivel a sok masztrozattal elszagattva. Berky, a cigány, muzsikálni járt és a pénz utáiraival osztá meg. Mindég mentette magát, hogy egy krajcár sem tett el magának. Gróf T. is küldött ismét valamit. A

„Végre megjön az 1848. A 18. március Majlandában ért engem is. 5 napig dühös verekedés volt az olaszokkal. De végre el kellett hagynunk a várost és Veronába (várába) visszavonulni. Több csatáink voltak az olaszokkal. Hazutól semmi hír. Csak azt láttuk, hogy Mészáros, Damjanits és Pulszky Magyarországra rendeltettek. Nekünk azt állították, hogy mihelyt béke lesz, azonnal valamennyi magyar katonaság hazamegyen. Hadnaggyá is tettek, de azért semmi kedvem nem volt.”

lapokból pedig látván, hogy a badeni nép nemcsak hogy győzött, hanem hogy a herceg armádiája is a néphez állott, elhatározta vélem: mintsem hogy lsten tudja meddig utazzunk, jobb ha annak a népek a segélyére megyünk, remélvén, hogy a forradalom egész Németországra fog hatni és így valahogyan a magyar szerrel összejöhetünk. A két csapatot azonnal útnak indítottam a harmadikkal – Balogh hadnagynak pénzt küldve – szinte rendeltem, hogy a 78 emberével jöjjen Badenbe. De a francia kormány nem engedte nekik az útját változtatni és így ő Fülksten városába, Angliába küldetett, ahonnan egy társaság a Balogh csapatát egy csapattal Konstantinápolyba küldte. A II. csapattal Badenbe értem, ott a legnagyobb lelkesedéssel fogadtunk és nekem még három zászlóaljzat alakítottam. Ez május vége felé volt. Örnagynak neveztek ki. – A legnagyobb szorgalommal megszerveztük a zászlóaljakat, melyekkel már június 15-én Ludwighafennél a poroszokkal csatáztunk és meg is voltam elégedve velük. Az összehúzósnál több magyarokat is vesztettem, de a porosz herceg, ki a vízáram volt, 5 napi feroceirozás után látván, hogy ott a Rajnán keresztül nem jöhet, lejjebb vonult. (Ott tétettem ezredesnek.) Több ütközetben voltunk, de végre augusztus elején az öszvegyesült német seregek készítették bennünket visszavonulni és végre Schweitzbe menekvést keresni. Pánsapra értesünkre esett a súlyos hír: honunk elbukása. Szeptemberben ismét generál-pardon hárszeteléstől őrmestertől lefelé. Többen katonáim közül, miután magam is javasoltam nekik, hogy visszamenjenek, hisz úgys csak egy év szolgálati üdejük van, mely után haza mehetnek, elfogadják. Akik el nem fogadták a pardonot, azokat kérelmemre a schweitz kormány saját költségén Amerikába szállította. (A Berky cigány meg a badeni útnan veszett el, visszamaradt transporttal és a köztársaság gens d'arme-ja Mülhhaus körül elfutott és nem hagyta utánunk jönni. Eképp jutott a cigány Londonba és onnan Amerikába.)

Magam maradván Bernbe, jóformán minden nélkül – mert hisz a háborúban nem spórol az ember –, összevettem ott a herceg segédtsíjzeivel, ki mikor megérte a látogatott, látta, hogy jóformán egy padlászobában lakom. Elmenetele után egyszerre csak kaptam a hercegtől egy levelet és egy summa pénzezel. Több ösmerőseim voltak e jó városi polgárok közt: Főkép a professor Herzog, kínél

napivendégnek kellett lennem; egy Bayer nevezett (híres festő, extrerépresentant du peuple) ennek szobájában töltöttem sok időt. Estéknént az öreg professzorral, a festővel és még egy pár odaváló urakkal, egy nekik kedvelt csárdába mentünk, ahol a jó bor mellett sokat tanultam a tudós emberek conversatiójokból. A vacsora is ott szokott történni. Így eszembe jutván egyszer gulyáshúst főzni, miután még közbaka koromban szakácsnak is kellett lennem, – és melyik az a magyar, aki ha megszorítja magát, ne tudna gulyáshúst főzni? Hozzá fogtam és sikerült oly formán, hogy többször kértek a berátain, hogy csinálják ma este gulyáshúst. Mindegyik segített: ki a húst, ki a gőzöt meg vágta, én voltam az Oberkoch, vice a korcsmárosné, őt is jól megtanítottam, hogy úgy megfőzte, mint bármely alföldi csaplásné. No, de híre is kapott a gulyáshús úgy, hogy valahányszor főzött a korcsmárosné, a hírlap úgy tudatta: „Anzeige. Bei der Zimerli wird heute Gulasch-Fleisch gekocht. – Akkor bezeg teg tele is volt a kis vendégfogadó. Csak a mi kis szobánk nem, mely olyan bolt forma volt. Oda senkinek sem volt szabad bejárni, mint a habituésnek, között Huber federalis ezredesnek, ki valaha titkára volt Napoleon Lajosnak és minden este azt mondta: Vigyázzatok, császár lesz. Ez a Huber ezredes Afrikában és Spanyolországban is szolgált, tehát vélem mindig a lingua francát (Földközi-tengerparti tengerész- és kereskedelmi nyelv: a parti népek nyelvnek zagyalóka. Olyan természetesen alakult eszperanto-féle) akarta beszélni, melyet oly confusióba hozott, hogy nékem értettük egymást. De ő akkor büszkén azt kérte a többiekől: Ugye, hogy nem értenek az urak bennünk?

Több családhoz voltam invitálva: a mulatságokra, úgymint a Eidgenössische-Preichsissen und Cantonal-Preichsissen-re. (Több kicsiny nélistóriák, melyeknek valami különös romantikus színe nem volt, mert könnyen ment a mesterség.)

Eljött az 1850. Végre elhatároztam magam Londonba menni, ahol már több hazafi társunk öszvegyűltek. Elmenetelemkor kikísérték valamennyi ismerőseim, kik között egy pár hölgyet is láttam. A posta elejbe jött a diligencia. Amint már búcsúztam a jó és becsületes kísérőimről, akkor a postamester jött hozzám: Herr Oberst, Sie haben ja ein Brief hier. – Rég voltam a postán, mert nem vártam levelet sehonnan. Zachenbe akartam tenni, de a posta-mes-

ter: „csak olvassa előbb a levelet”. Ismét a jó genai herceg új évre egy kis summat küldött. – A kocsi elrohant abbal a városból, melybe legelőbb mint menekült anynyi jó és érzékeny szívet találtam.

Az üdö tisztu volt, de fehérek a hegyek, a föld keményre fagyva. Negyed napra Párisba érkeztem. Ott feltaláltam Gróf Telekit, ki által megismerkedtem több magyarokkal, kik oda menekültek. Csarotársak, az ifjú herceg, kívül Piemontban együtt szolgáltunk, szinte ott volt. Amint hozzá küldém kártyám, azonnal ő tennet nálam a vendéglistám. Ez igen tetszett nekem, hogy bár most emigráns vagyok, mégis ő jött előbb hozzám.

Az első levélnek itt vége szakad. Degré Alajosnak még megígéri, hogy minden héten kétszer enyit küld, s 5-6 hét alatt talán meglesz. Majd pótlólag:

Elfelejtettem említeni, hogy a ludwigshafeni ütközetnél, amint visszavonultam a Rajnán, elpusztítottam a hidat, a legutolsó házban pedig vagy 15 ember, nem hallván a visszavonuló trombitáit: a tűzrobaj miatt, és miután a poroszok Ludwighafent bevetették, e szegény emberek nem jöhettek által és így az egyik hídhözba vetették magukat, melyben minden étel nélkül voltak, ahonnan egy magyar, Szep nevezett, legelőb éjjel a Rajnába ugrott és hozzánk átszótt. A többieket a 4. nap éjjelén menthettem meg egy ladik által.

Párisban nem sokat üdöztem. Több házkánálval megösmérkedve Londonba vettem utam – via Havre – és onnan Southamptomba. Oda érve, egy szót angol nem tudván, két más honfitársral, kik még annyit sem tudtak, mint én, végre egy spanyol vendéglőt láttunk. A felírásról ismertük meg. Itt alszik nyelvvel segítettünk bajunkon. És miután reggeliztünk, a vendéglős maga kísért a vaspályához, hogy netalán London helyett Eibnbourgha vigyenek. Így a világ legnagyobb városába is elérve, egy kocsiha ülünk és a nálunk lévő advestet, melyet még Párisban kaptam, a kocsiának oda adtam. A Craunbourn Hotelba vitt, hol pajtások is voltak szállva és így a John Bull-nyelvre nem volt szükség. – Estefelőb több honfitársak gyűltek önkze. Többek között ott találtam Vinkler Lajost, ki Velencében a magyar légző parancsnoka volt. Mind a ketten a régi armádiából lévén, V. Lajos egybeírta is: egy arcú férfi, ki azonnal megtetszik bajtársnak, így atul a perctől fogva a legjobb barátok lettünk. Közölvén véle plánumomat,

hogy Törökországba szándékozom menni és ott szolgálatot vállalni, ő azt válaszolta, hogy ő most jön onnan. Konstantinápolyból egész Marseille-ig egy hónapig jött gőzessel, miáltal mindig beteg volt. Marseilleből pedig egész Boulogneig gyalog kellett neki jönni parodre de gouvernement de le Republique francaise, mert csak úgy kapott par lieux 3 soust, ha azt gyalog tette. Ergo pézse nem lévén, kénytelen volt a humanus köztársaság rendelete szerint 3 soust egész Franciaországon keresztül gyaloglással megérdemelnie.

Tanakodtunk, hogy mit csináljunk? Amerikába menjünk? És ott mit tenni? Mesterséget nem tudunk. Ámbár egyőnk a másiktól másfél órányira látnak Londonban, mégis naponra meglátogatnak egymást és végre azt határoztuk: miután a piemonti ministerium közhírré tette, hogy valamennyi tiszt, kik Olaszország védelme miatt száműzetésben van, Piemontban talál menekvő helyet és egy kis pensziót, azonnal kész volt a planum, de passus nem lévén, mert a sardiniái követek Londonban nem volt semmi rendelete útlevél-adás miatt, irni kellett volna a kormánynak. Nem akarván abban a füstös Londonban tovább üldöt tölteni, azt határoztuk, hogy incognito fogunk utazni, azaz hamis passussal. Vinklernél volt egy olasz festő passus, én pedig egy német serfőzőtől kaptam egyet oly feltétellel, hogy Párisból azt vissza küldjem.

Igy ismét Párisba értünk. Azonnal visszaküldtem a passust és egy magyar szabó legény, kinek a pajtsa meghalt, annak vendorkönyvét minden vizákkal ellátva ide adta. Csak a baj, hogy a szeméyleírás nem illett roám, mert termete kicsiny, én pedig hosszú vagyok, haja veres, az enyim gesztenyeszínű, bajusza nincs, nekem pedig majd egy réfnyi van. De hisz a vendorkönyv még a régi jó időkbeli volt és magyarul volt írva, a német oldalán pedig csupán a név. Emlékszem, hogy Josef Budai volt oda írva – Párisban több ismerőseim voltak. Adott Bernabe az ex représentant du peuple leveleket követekhez, valamint munkásokhoz. Vinklerrel elhatároztuk, hogy miután Franciaország egyik részét bejártuk ex offo, a másikat csináljuk meg par plaisir és így Strassburgnak és onnan Schweitzen keresztül Turinig projectáljuk a gyalogutunkat. Több ismerőseinkkel hadtadtunk planumunkat. A munkások közül egy machinista azt mondta: miután Strassburgnak mennek, ha Hagensaun

keresztül mennek, térjenek be anyámhoz és adják által ezt a levelet. Mikor utaznak el? – Holnap. – Tehát ne menjenek reggel, hanem este. Együtt vacsorálunk. Én megyek a 10 órai trainnel a locomotívval, így találkoznak önszöknek helyet. Így történt. Elbűcsűztünk a párisi ismerősök-től és a kijelölt kocsmába mentünk. Kék blousba voltunk öltözve, egy katonas bornyádtárszóna a hátunkon és egy kalap a la calabraise. – Ott találunk a Mr. Kunczy machinistát. Több munkásokkal vacsorálunk és borozunk, míg végre üdö jött, hogy meenni kell. – Ne a nagy ajtón, hanem arra a merre a munkások mennek be. Az udvarban a traine már készen állott. Egy raktáros kocsiába betesznek bennünket. Ott megbűcsűztük magunkat. Végre egy fél óra múlva fityilni a machina és elindulunk. – A biléttel sem utazik az ember kényelmesen, ha harmadik classist kénytelen váltani. Így a mi helyzetünk sem volt irgyelhető, mert holmi kerekék és más efféle kényelmetlen holmik voltak az utazó társaink. Bizony, ha az oldalbordánk be nem törött, a csak azért volt, miután már meg voltunk szokva az ilyen dolgokhoz.

Végre reggel négy óraker – mert júniusban volt, virradot már – a petite vitesse trainnel Chalons sur Marneba. Ott volt a kiszálló statio. – Mikor a passagerek már kimentek a vaspályára palotából, akkor hozzánk jött a machinista és a legnagyobb vigyázattal nyitá ki a raktárkocsit, melyben mi voltunk, jegy nélküliek. – Ott aztán ismét reggelizni kellett velük; miután pezsgő-fabrikák vannak ott, az is kellett inni, s a fabrikákat is meglátogatunk, valamint azt a síkságot, ahol Atilla nagy, de vesztő csatája volt. Így csak délután indultunk útnak gyalog. Bástia megdélgettünk. Végre már esteledt. Nagy vendégülökre nem akartunk szállani, par economia. A falu végén látnak egy kis kocsimat. A címére reá volt írva: *Loge à pied*. Be volt már csukva. Kopogtatunk, felnyitották. Enni csak egy kis túró adtak és szörnyő savanyú bort, de jobban voltak elfűradva, mint elhívta, azért kérdtük: hol az ágy? Egy kamra formába vezettek és bemutatnak egy ágy formát, olyant, mint az ember Stjérorországban talál a legeszegényebb hegylakóknál. Elalszunk azért, de reggel felé panaszkodtak a csontok. Mikor megvizsgáltuk az ágyat, látnak, hogy faschina (rőse) a szalmazsák helyén. A gallyaknak a tetejébe volt csak szalma szórva, mely az éjszakán által elszóródott a faschina közé és reggel szépen a flúgakon heverész-

tünk, mint a kukac madár, csakhogy fekeve és nem állva. Siettünk is felkelni, a kontót megfizetni, ámbár mi érdemeltünk volna fizetést a szerződés miatt.

Minden nap utaztunk 6-10 óráig gyalog. Új bakancs volt a lábamon. Második nap annyi hólyag lett a lábamon, hogy Vinkler barátom félórát alig győzte felszúrni. Azért is kénytelen voltam az arnyos stilkot papucsban maszfrozni. Utunk először Menehuldon vitt keresztül. Látnak a házat, melyben XVI. Lajost elfogták. A két kis várat is: Verdun és Bist, valamint Mezt várát, ahol a francia tüzér-tanoda van. Ott egy nap Rasztagot tartottunk. Végül hét napi utazás után Hagensauba értünk. Azonnal felkerestük a levéllel a machinista anyá házáat. Egy oda való lakos vezet és végre egy nagy kétemeles házat mutat. Mi bementünk azzal a hiszemmel, hogy szellérmép fog ott lakni. Felmegyünk. Az első emeleten senki sem volt. Ismét lejövünk. Halljuk, hogy valaki zongoráz. Végre a sok kutatás után kopogtatunk az ajtón. Amint az ajtó nyílik, látnak a szép szőnyeges salont és egy gyönyörű kisasszonyt. Kérdi, hogy mit keresünk. – Mondánk, hogy levelet hoztunk Kunczy machinistától. – Bátyámtól? – Azonnal bontja fel a levelet és mikor olvasta, hogy kik vagyunk, a kisasszony a legnagyobb zavarba jött, kért bennünket, hogy lépjünk a salomba. De mi a rubánkra pillantván, bosszantot kértünk és ígértük, hogy később fogunk visszatérni és kifutottunk az ajtónk. – Egy kis vendégülökre mentünk, azonnal mosdottunk és le a blouse-zal. A tszisznyában volt egy fekete rock és nadrágunk. Azalatt, míg készülődtrünk, a Kunczy né házajót. Amint a lánya által adta a levelet, azonnal kikérgette az egész cselédséget és gyerekeit, hogy addig hazra ne jöjjenek, míg bennünket fel nem találunk és oda nem hoznak. Így egyszerre egy kis víg fiú roppant be hozzánk azzal a kérdéssel: az urak most jöttek, bátyámtal, levelet hoztak? Jöjjenek vélem, mert a mama megperancsolta, hogy addig hazra ne jöjünk. – Ali engedett a fiú felbűzni. – És így oda jöttünk. A kisasszony engedelmet kért, hogy eleresztett bennünket, mi pedig az asszonyágnál excusáltuk magunkat, hogy utazó ruhában merészeltük magunkat mutatni.

(Itt négy teljes levélpapíros hiányzik – Degré „Gyármunkás” címmel viszont írt egy kiadatlan drámát, melynek magja a Kunczy maszinista történet.)

(Folytatjuk)

Védelvező lófejek

Bajára kerülve, jó 50 esztendeje, a városban, valamint Bátmonostoron és Nagybaracsán még láttam néhány olyan nádfódesla házat, melyen az oromdeszkák nem fejeződtek be a gerincnél, hanem egymást keresztelve, kb. egy méter átnyúlva, kifűrészelt lófejekben végződtek. Az akkori tulajdonosok és a falu őregjei ezt egyszerű dísznek tekintették.

Ennyivel nem értem be. A néprajzi irodalomban bűngészve hasonló találtam Erdélyben, Göcsejben és Szlavóniában. Annál több adatot ismerünk a lókoponya bajelhárító szerepéről. Nyilván a magyarság ősi lókultuszának továbbéléséről van szó, hisz Árpád-kori házomládékok között előkerültek ilyenek, de ismertek a cseremiszeknél, oroszoknál és volgai bolgároknál is.

Erdélyben a pásztorok karóra tűzték, hogy védje a nyáját, más helyen az istállóban helyezték el, vagy a padlón, a Balaton környékén a szőlőben, a sárközben a méhésben vagy a sövénykerítésre akasztották. Feladta mindenütt a ház,

Nagybaracska, 1960

az állatok védelme, villámcsapás, betegség, szemmel verés elhárítása. Valószínűleg innét ered az a szokás is, hogy az uradalmakban a lóistálló homlokzatára hasonlókat festettek. Ismerték a germánok is, az osztrák takarékpénztárnak, de a már nálunk is megjelent Raiffeisen Banknak hasonló az emblémája.

A régi, festett, tornyos ágyvégeken ugyancsak találunk lófejeket hasonló díszeket, de a pénzekből készült nyakláncok, a lázsiások csipkés keretén is valami hasonló! Ez sokszor márdarfej, és így az osztrák kőfejlű sarsá gondolhatunk, de vannak állatfejek is.

Ezek alapján kézenfekvőnek látszik a következtetés, hogy az oromdeszkák fűrészelt lófeje a lókoponyát pótolja. A kérdés csak az, hogy került ide, vagy hogy élt tovább vidékünkön. Hisz éppen a Sárközhez kapcsolható Szeremlén és Érsekcsanád-nem találtuk, de a sváb községekben sem. Nagybaracska és Bátmonostor szegény parasztoká vizont az első világháború előtt rendszeresen járt le Szlavóniába nyomtatni, erdőt vágni. Itt találkozhatott ezzel a szokással, hiedelemmel, ami esetleg erősítette bennük a régi hagyományt.

Nem ismerjük azonban a bajai házak múltját. Az egyik tulajdonosa bunyevác, a másik német származású volt, kérdés, ki volt az építtető?

Az 1960-as évek végére ezek az oromdeszkák már nagyon megrongálódtak, a lófejek letűredtek. A következő tetőújításkor el is távolították. Szerencsére az egyiket sikerült a múzeum számára megszerezni.

Solyos Ede

Vizsgaidőszak után...

A vizsga mindig izgalmas esemény hallgatóknak és oktatóknak egyaránt.

A komoly perceket sokszor megszerütk a vizsgázók elszólásai, amelyek derültséget keltenek, de minősítik a jelöltek felkészültségét is.

Ezekből adunk közre néhányat.

Pedagógia:

– A reformáció-ellenreformáció idején a Ratio Studiorum keretében vezették be az orosz nyelv tanítását.

– Magyarországon az első tantervet, a Ratio Educationist Mária Terézia adta ki, és ez 1950-ig volt érvényben.

– Kopernikusz nagy cseh pedagógus alkotta meg a Didaktika Magmát.

– Tabularasa azt vallotta, hogy mindenki tiszta táblával születik.

– A NAT csoportokra bontja a tantervet az óvodában.

– Rousseau E-mailjében...

– A tanulás az egyetlen olyan folyamat, amelynek során nem kell ismerni annak folyamatát.

– A tanulás minden téren alkalmazható. Az évek során fejlődik, képes átalakulni.

Irodalompszichológia:

(Németh László *Bűn és Kosztolányi Dezső Édes Anna című művéről*)

– Hősi szerepet játszik a társadalom ebben a regényben.

– Némethi Lászlónak sikerül még a regény szinte tanulmányba illő részletét is megjeleníteni anélkül, hogy pillanatnyilag is megfogja.

– A könnyező nyomor a gazdasági válság csúcsponáján az iskolába, de az utcán is körülforgott.

– Ez a mű egy tömör és szerves alkotás, sok mondanivalóval.

– Anna kiszolgáltatottságát, alárendeltségét az írő el tudná helyezni tudásában, ezért a regény legrokonszenvebb alakjává teszi.

– A regény tehetősekként az válik, amikor a takart gyűlöletet végzetes indulattal robbant mozdulat megjelenik, Víznyéket meggyilkolja Anna.

dr. Fátvai Klára
gyűjtés

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján ISBN 1416-4469
<http://www.bajajobs.hu/baja/honpolgar/mutato.htm>

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felolós szerkesztő:

Bánai Tibor

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó,

Kovács Zita, dr. Laki Ferenc,

Schmidt Annel

Tervező szerkesztő:

Banga Szabolcs

Lapalapító és kiadó:

Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:

6500 Baja, Olvayvárosi u. 14.

Telefón: 79/325-599

Fenntartó:

Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Kereskedelmi Bank Rt.

Bajai Filóka 11732033

Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:

Aréslar Nyomda Kft.

Baja, Anita u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.